

Česká zemědělská univerzita

Provozně ekonomická fakulta

Katedra statistiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Statistický pohled na změny české rodiny

Bc. Rebecca Salome Vernerová

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Rebecca Vernerová

Provoz a ekonomika

Název práce

Statistický pohled na změny české rodiny

Název anglicky

Statistical view of changes in the Czech family

Cíle práce

Rodina je základní společenská skupina. Díky společenským změnám na začátku 90. let 20. století dochází v ČR k postupným změnám v reprodukčním chování společnosti. Poklesla sňatečnost, vzrostla rozvodovost, začal se zvyšovat věk partnerů vstupujících do manželství a díky novým možnostem pracovního uplatnění začali mladí manželé odkládat na pozdější dobu i narození prvního dítěte. Někteří sociologové hovoří dokonce o „križi české rodiny“.

Hlavním cílem diplomové práce je statistická analýza vybraných demografických ukazatelů, které charakterizují chování české rodiny. Ve svých analýzách se bude studentka opírat především o časové řady demografických ukazatelů publikované Českým statistickým úřadem, ale rovněž provede rozbor primárních dat – postojů české veřejnosti k rodině, přičemž bude vycházet z dat získaných z průzkumů veřejného mínění (výzkum Naše společnost) realizovaných Centrem pro výzkumy veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR.

Metodika

Data potřebná pro statistickou analýzu studentka dohledá z datové základny Českého statistického úřadu. K analýze sekundárních dat bude využito vybraných statistických metod analýzy časových řad. Bude provedena grafická analýza a dynamika změn bude popsána pomocí vybraných elementárních charakteristik časových řad. S ohledem na vývoj vybraných ukazatelů budou zvoleny vhodné interpolační a extrapolací metody. Primární data získaná z průzkumů veřejného mínění (výzkum Naše společnost) realizovaných Centrem pro výzkumy veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR budou vyhodnocena pomocí vhodných metod analýzy kvalitativních znaků. V rámci asociačních a kontingenčních tabulek budou pak testovány vyslovené hypotézy a s ohledem na povahu získaných dat bude studentka hodnotit i vývoj názorů české veřejnosti v čase. Analýza časových řad i analýza kvalitativních znaků bude provedena s využitím specializovaného statistického softwaru.

Doporučený rozsah práce

60 – 80 stran

Klíčová slova

Počet obyvatel, věková struktura, rodina, porodnost, plodnost, přirozený přírůstek, rozvodovost, sňatečnost, úmrtnost, populační politika, ČR, časová řada, veřejné mínění, kontingenční tabulka.

Doporučené zdroje informací

- BECKER, G., S.: A Treatise on the Family. Harvard university press, 2009. ISBN 9780674906983.
- BUDÍKOVÁ, M., KRÁLOVÁ, M., MAROŠ, B.: Průvodce základními statistickými metodami. Praha, Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3243-5.
- KÁBA, B., SVATOŠOVÁ, L.: Statistické nástroje ekonomického výzkumu. 1. vydání. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň. 2012. 176 s. ISBN 978-80-7380-359-9.
- KOHLER, H., P., BILLARI, F., C., ORTEGA, J., A.: The emergence of lowest–low fertility in Europe during the 1990s. Population and development review, 2002, 28.4: 641-680.
- MATĚJČEK, Z.: Rodiče a děti. ČR/SR: Avicenum, 1986. ISBN 08-011-86.
- MLČOCH, L.: Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot. Karolinum Press, 2013. ISBN 9788024623573.
- MOŽNÝ, I.: Sociologie rodiny. Praha: Slon, 2002. 250s. ISBN 80-86429-05-9.
- MOŽNÝ, I.: Sociologie rodiny. 2. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2002. ISBN 80-86429-05-9.
- RENZETTI, C., M., CURRAN, D., J.: Ženy, muži a společnost. 1. Vyd. Praha: Karolinum, 2003. 642 s. ISBN 80-246-0525-2.
- ŘEZANKOVÁ, H.: Analýza dat z dotazníkových šetření. Professional Publishing, Praha, 2007. ISBN 978-80-86946-49-8.
-

Předběžný termín obhajoby

2018/19 LS – PEF

Vedoucí práce

Ing. Radka Procházková, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra statistiky

Elektronicky schváleno dne 19. 2. 2018

prof. Ing. Libuše Svatošová, CSc.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 20. 2. 2018

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 24. 02. 2019

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci „Statistický pohled na změny české rodiny“ jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze, 29. března 2019

Rebecca S. Vernerová

Poděkování

Ráda bych poděkovala Ing. Radce Procházkové, Ph.D., za vedení práce, ochotu a cenné rady při konzultacích. Dále bych chtěla poděkovat své rodině a blízkým, bez jejíž podpory bych práci jen těžko dokončila. Mgr. et MgA. Josefovi Málkovi za psychickou podporu, Ing. Petru Vernerovi a Mgr. Janě Havlové za čtení práce a Mgr. Jonathanu Vernerovi, Ph.D. za pomoc s LaTeXem.

Statistický pohled na změny české rodiny

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá změnami rodiny, rodinného chování a společenských postojů k rodině. V teoretické části je charakterizována rodina, její funkce, již popsané změny a problémy spojené s těmito změnami. Dále jsou uvedeny teoretické důvody nízké porodnosti. Je popsán význam rodinné politiky a jsou shrnuty hlavní postoje k rodinné politice v Evropě s bližším zaměřením na rodinnou politiku České republiky. Praktická část se zabývá statistickou analýzou objektivních ukazatelů jako je sňatečnost, rozvodovost, plodnost, potratovost, věk při sňatku, věk matek, podíl dětí narozených mimo manželství a naděje dožití v letech 1990–2017. Ubylo počtu sňatků, snížila se plodnost, nyní však oba ukazatele mají (a podle predikce ještě budou mít) vzrůstající tendenci. Podíl dětí narozených mimo manželství za sledované období vzrostl o 40 % na 50 % a v roce 2020 by měl být 55 %. Práce též analyzuje kvalitativní ukazatele, a to postoje českých obyvatel k interrupci, k výchově dětí jen jedním z rodičů, k důležitosti manželství a k rodinné politice. V roce 2017 celkem 13 % lidí souhlasilo, že manželství je zbytečná instituce a prokázala se slabá závislost na pohlaví; 50 % lidí si myslelo, že rodiče nemusí být manželé, byla prokázána slabá závislost na věku. Kvantitativní data byla získána z Českého statistického úřadu a kvalitativní ukazatele byly čerpány z Českého sociálně-vědního datového archivu. Výpočty byly realizovány ve statistickém programu Statistica a v MS Excel.

Klíčová slova: rodina, sňatečnost, rozvodovost, plodnost, potratovost, naděje dožití, časové řady, rodinná politika, veřejné mínění, Česká republika.

Statistical view of changes in the Czech family

Abstract

The thesis investigates changes in family, family behavior and social attitudes towards the family. In the theoretical part we characterize the family and its function and mention previously described changes and problems connected with these changes. We next describe the theoretical reasons for the low birth rate. Finally we look at family policies. The importance of a family policy is shown and the main approaches to family policy in Europe are summarized with a closer focus on the family policy of the Czech Republic. The practical part contains a statistical analysis of objective indicators such as nuptiality, divorce rate, fertility, abortion, marriage age, maternal age, proportion of children born out of marriage, and life expectancy in 1990–2017. The number of marriages decreased, fertility decreased, but now both indicators have (and according to the prediction will still have) increasing tendency. The proportion of children born out of wedlock increased by 40 % to 50 % in the reporting period and it should be 55 % in 2020. The thesis also analyzes the qualitative indicators, in particular we focus on the attitudes of the Czech population to abortion, raising children by only one parent, the importance of marriage, and family policy. In 2017, 13 % of people agreed that marriage is an unnecessary institution and there is a weak dependence with gender; 50 % of people thought that parents do not have to be married, weak dependence with age was proven. Quantitative data were obtained from the Czech Statistical Office and qualitative indicators were sourced from the Czech Social Science Data Archive. Calculations were performed in the Statistica software and in MS Excel.

Keywords: family, nuptiality, divorce rate, fertility, abortion rate, life expectancy, time series, family policy, public opinion, Czech Republic.

Obsah

Seznam obrázků	10
Seznam tabulek	12
1 Úvod	14
2 Cíl práce a metodika	16
2.1 Cíl práce	16
2.2 Metodika	16
2.2.1 Analýza časových řad	16
2.2.2 Modelování a popis trendu časových řad	17
2.2.3 Extrapolace časových řad a posouzení vhodnosti prognózy	19
2.2.4 Adaptivní prognostické modely	21
2.3 Analýza výsledků výběrového dotazníkového šetření	22
2.3.1 Výběrová šetření	22
2.3.2 Analýza závislosti kvalitativních znaků	22
3 Teoretická východiska	25
3.1 Definice a význam rodiny	25
3.2 Změny rodiny	27
3.2.1 Druhý demografický přechod	28
3.3 Teorie nízké porodnosti	29
3.4 Rodinná politika	31
3.4.1 Modely rodinných politik	34
3.4.2 Rodinná politika v ČR	37
3.5 Problémy spojené se změnami rodiny	38

3.6	Vybrané demografické ukazatele	40
4	Vlastní práce	44
4.1	Statistický pohled na změnu české rodiny	44
4.1.1	Statistická analýza vývoje sňatečnosti a rozvodovosti	44
4.1.2	Statistická analýza vývoje plodnosti a věku matek	51
4.1.3	Statistická analýza vývoje dětí narozených mimo manželství, před- manželských koncepcí, potratovosti a naděje dožití	54
4.2	Statistická analýza postojů české veřejnosti k rodině	60
4.2.1	Zdroje primárních dat	60
4.2.2	Statistická analýza názorů české populace na interrupci	60
4.2.3	Statistická analýza názorů české populace na výchovu jednoho rodiče	63
4.2.4	Statistická analýza názorů na důležitost manželství	67
4.2.5	Vývoj názoru na rodinnou politiku	71
5	Výsledky a diskuse	73
6	Závěr	76
7	Literatura	77
A	Přílohy	81

Seznam obrázků

1	Vývoj počtu sňatků a rozvodů v ČR v letech 1990–2017 a trendové funkce	44
2	Vývoj prvosňatečnosti mužů a žen v letech 1990–2017 a trendové funkce	47
3	Vývoj průměrného věku mužů a žen při 1. sňatku a trendové funkce	48
4	Vývoj úhrnné rozvodovosti a průměrné délky trvání manželství při rozvodu v letech 1990–2017 a trendové funkce	50
5	Vývoj plodnosti v letech 1990–2017 a trendová funkce	51
6	Vývoj průměrného věku matek a matek 1.dětí v období 1990–2017 a trendové funkce	53
7	Vývoj dětí narozených mimo manželství a předmanželských koncepcí v letech 1990–2017	55
8	Vývoj potratovosti v letech 1990–2017 a trendová funkce	56
9	Vývoj naděje dožití mužů a žen v letech 1990–2017 a trendové funkce	57
10	Srovnání rozdělení názoru na otázku, jestli jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře, v letech 2003 a 2017	64
11	Rozdělení četností odpovědí na otázku: jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře podle pohlaví	66
12	Vývoj názoru rodiče nemusejí být manželé v čase	69
13	Rozdělení názorů na postoje k rodině: Manželství je zbytečné podle pohlaví v letech 2003, 2009, 2017	70
14	Vývoj názoru na rodinnou politiku v čase	71
15	Exponenciální vyrovnávání časové řady délky trvání manželství při rozvodu a predikce	86

16	Exponenciální vyrovnávání časové řady podílu předmanželských koncepcí a predikce	87
17	Exponenciální vyrovnávání časové řady potratovosti a predikce	88

Seznam tabulek

1	Schéma kontingenční tabulky	23
2	Predikce vývoje počtu sňatků a rozvodů na roky 2018–2020	46
3	Predikce vývoje prvosňatečnosti u mužů a žen na roky 2018–2020	47
4	Predikce vývoje průměrného věku při 1. sňatku mužů a žen na roky 2018–2020	49
5	Predikce vývoje úhrnné rozvodovosti na roky 2018–2020	50
6	Predikce vývoje plodnosti na roky 2018–2020	52
7	Predikce vývoje průměrného věku matek a průměrného věku matek 1. dětí na roky 2018–2020	54
8	Predikce vývoje živě narozených dětí mimo manželství na roky 2018–2020	55
9	Predikce vývoje naděje dožití u mužů a žen na roky 2018–2020	58
10	Rozdělení názorů na interrupci podle věku	61
11	Kontingenční tabulka — Rozdělení četností odpovědí na názor na interrupci v závislosti na věku po sloučení kategorií „jen v případě ohrožení života“ a „zakázána“	62
12	Kontingenční tabulka – Rozdělení četností odpovědí na otázku zda „jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře“ v závislosti na pohlaví	64
13	Testování závislosti názoru „jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře“ na pohlaví	65
14	Kontingenční tabulka – Rozdělení četností odpovědí na výrok: rodiče ne- musejí být manželé v závislosti na věku	67
15	Testování závislosti názoru, rodiče nemusejí být manželé, na věku	68
16	Rozdělení názorů na postoje k rodině: „Manželství je zastaralá instituce“ podle pohlaví v letech 1991, 1999 a 2008	69

17	Směr budoucího vývoje zkoumaných ukazatelů	74
18	Sňatky v České republice v letech 1990–2017 – elementární statistiky . . .	82
19	Rozvody v České republice v letech 1990–2017 – elementární statistiky . .	83
20	Průměrný věk při 1. sňatku v České republice v letech 1990–2017 – elemen- tární statistiky	84
21	Odhad strukturálních parametrů ke kvadratické trendové funkci průměrného věku při 1.sňatku u žen	85
22	Predikce vývoje průměrného věku žen při 1.sňatku na roky 2018–2020 . . .	85
23	Parametry kvadratické trendové funkce průměrného věku matek	89
24	Predikce průměrného věku matek na roky 2018–2020	89
25	Procentuální podíl dětí narozených mimo manželství v České republice v letech 1990–2017 – elementární charakteristiky	90
26	Parametry lineární trendové funkce podílu živě narozených dětí mimo man- želství	91
27	Predikce podílu živě narozených dětí mimo manželství	91
28	Parametry lineární trendové funkce naděje dožití žen	92
29	Predikce naděje dožití žen v letech 2018–2020	92
30	Kontingenční tabulka – Rozdělení četností odpovědí na názor na interrupci ve vztahu s věkem	93
31	Statistiky pro hodnocení závislosti s přehledem testovacích kritérií a charak- teristik míry závislosti – Názor na interrupci vs. věk	93
32	Rozdělení názorů na výchovu jednoho rodiče podle pohlaví (Jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře)	93
33	Rozdělení názoru – „Rodiče nemusejí být manželé podle věku“	94
34	Rozdělení názorů na postoje k rodině: „Manželství je zbytečné“ podle po- hlaví v letech 2003, 2009, 2017	94

1 Úvod

Rodina velmi významně ovlivňuje naše životy. V rodinném prostředí získáváme vzory a utváříme si hodnoty pro svůj další život, rodiče jsou našimi pozitivními i negativními vzory. Ze zkušenosti s nimi si člověk tvoří názor o tom co dělají dobře, co by dělal jinak a na základě toho se rozhoduje o svém životě, prioritách a hodnotách v dospělosti.

Tradičně byla rodina základní sociologickou jednotkou ve společnosti, spojenou nejen emocionálními, ale také ekonomickými vazbami. Tradiční forma rodiny se ale mění. Dříve bylo běžné, že celá rozšířená rodina bydlela pohromadě, dnes jen málo lidí po svatbě bydlí se svými rodiči. Žena současně získává větší samostatnost ekonomickou i společenskou a ekonomická role tradiční rodiny se tak mění. Dnešní společnost je také více otevřená a tolerantní k jiným formám rodiny než tradičním. Je společensky přijatelné, když děti vychovává nesezdaný pár. Debatuje se o manželském svazku pro homosexuály i o adopci dětí homosexuálními páry. Lidé se rozvádějí a poté mají znovu svatbu. Děti tak může vychovávat nevlastní rodič.

Velké společenské změny týkající se rodiny zaznamenáváme již v 90. letech 20. století. Dochází k změnám v rodinném chování obyvatel České republiky. Nejvýznamnější z nich je pokles sňatečnosti a plodnosti. Proměňují se společenské hodnoty a osobní cíle lidí. Rodina je základní společenská skupina. Jejím z jejích cílů je vychovat nové jedince a tedy v součtu novou generaci. Jakým směrem se bude vyvíjet Česká republika záleží právě na chování rodin, ať už reprodukčním, které se dá jednoduše sledovat, tak i hodnotovém, které je náročnější sledování. Rodinná politika státu by se měla těmto změnám přizpůsobit, a snažit se je ovlivnit ve prospěch státu.

Každý může mít trochu jiný pohled na rodinu a jinak vnímat probíhající změny, ovlivněn chováním své vlastní rodiny a chováním lidí ve své sociální bublině. Je proto vhodné provést analýzu dostupných dat a pokusit se zjistit jaký je vývoj rodiny podle nich. Porovnáním změn

v kvantitativních i kvalitativních datech bych chtěla nastínit změny v moderní české rodině a zařadit je do širšího kontextu. Tyto změny jistě všichni vnímají, bez analýzy demografických dat však není možné je přesněji a podrobněji popsat.

2 Cíl práce a metodika

2.1 Cíl práce

Cílem této diplomové práce je statistická analýza počtu sňatků, rozvodů, prvosňatečnosti, průměrného věku při 1. sňatku, rozvodovosti, délky trvání manželství při rozvodu, plodnosti, průměrného věku matek, podílu dětí narozených mimo manželství, předmanželských koncepcí, potratovosti a naděje dožití v České republice v období od roku 1990 do roku 2017. Dále je cílem stanovení predikce sledovaných ukazatelů na roky 2018–2020 na základě jejich dosavadního vývoje. Konečně je cílem též analýza názorů české veřejnosti na interrupce, výchovu jednoho rodiče, důležitost manželství a rodinnou politiku.

2.2 Metodika

2.2.1 Analýza časových řad

Statistická analýza používá jako základní prostředek časovou řadu, aby analyzovala dynamiku hromadných jevů. Časové řady jsou posloupnosti pozorování kvantitativní charakteristiky, které lze srovnávat věcně a prostorově a jsou jednoznačně časově uspořádány (s. 89 Hindls et al., 2000; Svatošová – Kába, 2008, s. 38). Jsou vhodné pro veličiny, které ovlivňuje větší množství faktorů obvykle těžko podchytitelných jejichž společné působení vyvolává změny v různých časových obdobích. Časové řady lze dělit podle časového hlediska na intervalové a okamžikové, kde intervalové zaznamenávají počet případů, událostí apod., které nastaly za určitý časový interval. Okamžikové znázorňují hodnoty naměřené v daný okamžik nebo v dané datum. Podle periodicity se časové řady dělí na krátkodobé a dlouhodobé. U krátkodobých je periodičita ukazatele kratší než 1 rok, v případě dlouhodobých je mini-

málně roční. Pokud hodnoty ukazatelů nejsou dále upravovány hovoří se o časových řadách původních hodnot, naopak pokud se hodnoty dále upravují jedná se o časovou řadu odvozených charakteristik (Svatošová – Kába, 2008, s. 38). Pro analýzu časových řad je důležitá srovnatelnost údajů z hlediska věcného, prostorového a časového. Je potřeba, aby časové řady byly stejně obsahově vymezené. Pokud se stejně nazývaný ukazatel obsahově změní, stává se časová řada nesrovnatelná s předchozími pozorováními. Ukazatel se také musí vztahovat ke stejnému území, prostoru, a to nejen demografickému, ale také např. ekonomickému. Časová srovnatelnost je nejdůležitější u intervalových ukazatelů, kde musí být interval stejný, popřípadě (např. u měsíců) se musí přepočítat období na jednotkový časový interval (Hindls et al., 2000, s. 89–93).

Elementární charakteristiky časových řad se používají při zkoumání změn hodnot ukazatele v časových řadách. Dělí se na absolutní charakteristiky a relativní charakteristiky. Pod absolutní spadá první a druhá diference. První diference, tedy absolutní přírůstek, je rozdíl mezi sousedními pozorováními a ukazuje přírůstek či úbytek v daném období (okamžiku). Pokud hodnoty časové řady jsou y_t , kde t je $1, \dots, n$, pak (Svatošová – Kába, 2008, s. 39):

$$dy_t = y_t - y_{t-1} \quad t = 2, 3, \dots, n \quad (2.1)$$

Druhá diference charakterizuje zrychlení, udává totiž o kolik byl další přírůstek jiný než ten předchozí.

$$d^{(2)}y_t = dy_t - dy_{t-1} \quad t = 3, \dots, n \quad (2.2)$$

Koeficienty růstu jsou relativní charakteristiky a v časové řadě znázorňují postupnou rychlost změn mezi hodnotami.

$$k_t = \frac{y_t}{y_{t-1}} \quad t = 2, 3, \dots, n \quad (2.3)$$

Pokud je koeficient vyjádřen v procentech udává tempo růstu (Svatošová – Kába, 2008, s. 39).

2.2.2 Modelování a popis trendu časových řad

Nejčastější předpoklad pro analýzu časových řad je přítomnost tří složek: trend, periodická kolísání a náhodná kolísání. Trend je dlouhodobá tendence ve vývoji časové řady. Může být klesající, rostoucí nebo konstantní, tedy kolísat kolem určité úrovně. Působení faktorů, které se periodicky opakují, způsobuje periodické kolísání, tedy výkyvy okolo trendu. Rozlišují se

na cyklické kolísání, sezónní kolísání a krátkodobé kolísání. Cyklické kolísání je, když perioda přesahuje jeden rok. Při sezónním kolísání perioda je rovna jednomu roku. Působení je obvykle spojeno se změnami v jednotlivých ročních obdobích a na to navázaných společenských zvyklostech. Krátkodobé kolísání má periodu kratší než jeden rok. Náhodné kolísání je zapříčiněno vlivem faktorů náhodného charakteru projevující se nepředvídatelnými a ojedinělými výkyvy. Aditivní model procesu utváření hodnoty ukazatele v čase je dán rovnicí (Svatošová – Kába, 2008, s. 41–42):

$$y_t = T_t + P_t + \varepsilon_t \quad (2.4)$$

T_t ... trendová složka

P_t ... periodická složka

ε_t ... náhodná složka

Multiplikativní model je dán rovnicí:

$$y_t = T_t P_t \varepsilon_t \quad (2.5)$$

Tento model se dá jednoduše převést na aditivní model pomocí logaritmické transformace (s. 95–97 Hindls et al., 2000; Svatošová – Kába, 2008, s. 41–42).

Při popisování trendu časové řady se používá vyrovnávání, kdy se nahrazuje časová řada řadou hodnot očištěnou o periodické a náhodné kolísání. Vyrovnávání lze provést například mechanické nebo analytické. U mechanického vyrovnávání se užívá klouzavých průměrů řádu k . Je-li dána časová řada y_1, y_2, \dots, y_n , pak k -členné klouzavé průměry tvoří aritmetickou posloupnost (Svatošová – Kába, 2008, s. 43):

$$\frac{y_1 + y_2 + \dots + y_k}{k}, \quad \frac{y_2 + y_3 + \dots + y_{k+1}}{k}, \quad \frac{y_3 + y_4 + \dots + y_{k+2}}{k}, \dots$$

Analytické vyrovnávání vystihuje trend za pomoci známých analytických tvarů funkcí času. Mezi nejčastější vyrovnávací křivky patří (Svatošová – Kába, 2008, s. 44):

- lineární

$$T_t = a + bt \quad (2.6)$$

- kvadratická

$$T_t = a + bt + ct^2 \quad (2.7)$$

- logaritmická

$$T_t = a + b \log t \quad (2.8)$$

- exponenciální

$$T_t = ab^t \quad (2.9)$$

- mocninná

$$T_t = at^b \quad (2.10)$$

- odmocninná

$$T_t = a + b\sqrt{t} \quad (2.11)$$

- kombinovaná

$$T_t = a + bt + c\sqrt{t} \quad (2.12)$$

- logistická

$$T_t = \frac{k}{1 + e^{a+bt}} \quad (2.13)$$

Výběr trendové funkce probíhá v praxi většinou empiricky. Strukturální parametry se odhadují metodou nejmenších čtverců, t.j. minimalizací výrazu (Svatošová – Kába, 2008, s. 45):

$$\sum_{t=1}^n (y_t - y'_t)^2 \quad (2.14)$$

$y_t, t = 1, \dots, n$ jsou pozorované hodnoty časové řady

$y'_t, t = 1, \dots, n$ jsou teoretické hodnoty sledované veličiny

2.2.3 Extrapolace časových řad a posouzení vhodnosti prognózy

Při výběru modelu trendu se používají za prvé věcná hlediska, například věcně ekonomická analýza, nebo vizuální analýza grafu a dále též statistická kritéria, což jsou např. interpolační a extrapolační kritéria. Věcně ekonomická analýza posuzuje, jestli je funkce klesající nebo rostoucí, zda má nějaké inflexní body, zda roste k limitě či nade všechny meze; dostáváme z ní vždy jen hrubé rysy základních tendencí. Vizuální analýza grafu je velice subjektivní, proto je dobré tato věcná hlediska doplnit i statistickými kritérii. Interpolační kritéria, popisující minulý vývoj ukazatele, porovnávají součet čtverců odchylek naměřených a teoretických

hodnot. Naopak kritéria extrapolační popisují trend konstrukcí prognóz budoucího vývoje (Hindls et al., 2000, s. 121–122).

Parametry tzv. stochastické struktury se odhadují pomocí ukazatele shody modelu s empirickými daty. Patří mezi ně (Svatošová – Kába, 2008, s. 47–48):

- index determinace:

$$I^2 = 1 - \frac{\sum_{t=1}^n (y_t - y'_t)^2}{\sum_{t=1}^n (y_t - \bar{y})^2} \quad (2.15)$$

\bar{y} ... aritmetický průměr empirických hodnot časové řady y_1, \dots, y_n

Index determinace se pohybuje v intervalu od nuly do jedné a čím je blíže jedné tím více je model pro popis zkoumaného jevu vhodný.

- index korelace:

$$I = \sqrt{I^2} \quad (2.16)$$

Index korelace je odmocnina z indexu determinace a čím je jeho hodnota blíže jedné tím je zvolený model vhodnější.

- reziduální směrodatná odchylka:

$$s = \sqrt{\frac{\sum_{t=1}^n (y_t - y'_t)^2}{n - k}} = \sqrt{\frac{\sum_{t=1}^n e_t^2}{n - k}} \quad (2.17)$$

$e_t = y_t - y'_t$... rezidua

k ... počet odhadovaných strukturálních parametrů dané trendové funkce

- střední chyba odhadu (Mean Error):

$$ME = \frac{\sum (y_t - y'_t)}{n} \quad (2.18)$$

- střední čtvercová chyba (Mean Squared Error):

$$MSE = \sum_t \frac{(y_t - y'_t)^2}{n - k} = \sum_t \frac{e_t^2}{n - k} \quad (2.19)$$

- střední absolutní chyba (Mean Absolute Error):

$$MAE = \frac{1}{n} \sum_t |y_t - y'_t| \quad (2.20)$$

- střední procentuální chyba (Mean Percent Error):

$$MPE = \frac{100}{n} \sum_t \left(\frac{y_t - t'_t}{y_t} \right) \quad (2.21)$$

- střední absolutní procentuální chyba (Mean Absolute Percent Error):

$$MAPE = \frac{100}{n} \sum_t \left| \frac{y_t - y'_t}{y_t} \right| \quad (2.22)$$

Tyto ukazatele podávají pouze částečnou informaci o vhodnosti zvoleného modelu, proto se používají pro srovnávání alternativních modelů. Platí pro ně, že čím jsou jejich hodnoty nižší, tím je model lepší (Svatošová – Kába, 2008, s. 47–48).

2.2.4 Adaptivní prognostické modely

Analýza časových řad se používá také k prognóze vývoje ukazatele do budoucna. Využívá se k tomu metoda extrapolace, která určí základní trend ukazatele pro dané období a z něj pak předpověď, tedy extrapolovaný trend. Podmínkou pro tvorbu extrapoláčních předpovědí jsou stabilní vnější podmínky, které determinují vývoj časové řady. V praxi se hodnoty strukturovaných parametrů s časem mění, proto se využívají adaptivní modely. Pod adaptivní modely spadá exponenciální vyrovnávání, které počítá s tím, že informace „stárnou“, tedy exponenciálně snižují váhu u dřívějších pozorování. Nejčastěji se používají tři varianty a to jednoduché exponenciální vyrovnávání, pokud existují období s konstantním trendem, dvojité exponenciální vyrovnávání, pokud existuje období s lineárním trendem a trojitě exponenciální vyrovnávání, kde je v určitých úsecích model trendu kvadratická funkce. Při jednoduchém exponenciálním vyrovnávání se odhadnutý trend zapisuje pomocí rovnice:

$$y'_t = \alpha y_t + (1 - \alpha)y'_{t-1}, \quad (2.23)$$

y'_t ... vyrovnané hodnoty časové řady v čase t

y'_{t-1} ... vyrovnané hodnoty časové řady v čase $t - 1$

y_t ... hodnota řady v čase t

$0 < \alpha < 1$... vyrovnávací konstanta

Velikost vyrovnávací konstanty je spojena s charakterem změn analyzované veličiny. Při častých nepravidelných změnách trendu se volí konstanta blíže k jedné, což tlumí vliv dřívějších pozorování rychleji. Když se očekává podobný vývoj jako doposud, tedy změna trendu

je pozvolnější, je vhodnější konstantu volit blíže k nule, což tlumí vliv pomaleji. Vyrovnávací konstantu je dobré volit experimentálně, tedy zkoušet různé hodnoty a pozorovat, kdy je střední kvadratická chyba odhadu (2.19) nejmenší (Svatošová – Kába, 2008, s. 52–54).

2.3 Analýza výsledků výběrového dotazníkového šetření

2.3.1 Výběrová šetření

Kromě úplného statistického šetření, kdy je sesbírána informace o každé jednotce ze základního souboru, se používá neúplné, kdy základní soubor je prošetřen jen částečně. Neúplné výběrové šetření se provádí na výběrovém souboru, tedy na souboru, u kterého je dopředu zvolen způsob výběru z celkové populace. Existují pravděpodobnostní a jiné metody vytvoření výběrového souboru. U pravděpodobnostních metod má každá jednotka předem známou pravděpodobnost, že bude zvolena do výběru u jiných metod se používá nenáhodný způsob výběru jednotek. Mezi pravděpodobnostní výběry patří: prostý náhodný výběr, oblastní výběr, přímý výběr jednotek s nestejnými pravděpodobnostmi, systematický výběr, vícestupňový výběr a výběr skupin. Nenáhodné způsoby výběru jsou: anketa, namátkový výběr, záměrný výběr, metodu „sněhové koule“, metodu základního masivu a kvótní výběr (Nešetřilová, 2002, s. 5).

Pokud je výběrový soubor reprezentativní, tedy má ze statistického hlediska stejné vlastnosti jako základní soubor, lze o informacích z něj získaných předpokládat, že platí pro celý základní soubor. Reprezentativnosti lze docílit způsobem vytvoření výběru. Například kvótní výběr tvoří výběrový soubor tak, aby rozdělení vybraných znaků bylo stejné jako u základního výběru. Jako pomocné vybrané znaky se nejčastěji používají pohlaví, věk, vzdělání nebo bydliště respondenta. Je ale založen na předpokladu, že vlastnosti výběrového souboru jsou stejné jako u základního souboru, pokud mají shodné rozdělení pomocných vybraných znaků, což nemusí odpovídat vždy (Nešetřilová, 2002, s. 6).

2.3.2 Analýza závislosti kvalitativních znaků

Kvalitativní znaky se dělí na alternativní (jsou jen dvě možnosti) a možné (více možností). Závislost mezi znaky alternativními je asociační a mezi možnými kontingenční. Tvorbou

asociačních a kontingenčních tabulek se sleduje jestli znaky mezi sebou mají závislost a popř. jak je silná (Kába – Svatošová, 2012, s. 132).

Kontingenční tabulky znázorňují vztah dvou či více kvalitativních znaků, přičemž minimálně jeden z těchto znaků je možný. Obecný zápis (Kába – Svatošová, 2012, s. 137):

Tabulka 1: Schéma kontingenční tabulky

A/B	b_1	b_2	...	b_j	...	b_m	celkem
a_1	n_{11}	n_{12}	...	n_{1j}	...	n_{1m}	$n_{1.}$
a_2	n_{21}	n_{22}	...	n_{2j}	...	n_{2m}	$n_{2.}$
\vdots							
a_i				n_{ij}	...		$n_{i.}$
\vdots							
a_k	n_{k1}	n_{k2}	...	n_{kj}	...	n_{km}	$n_{k.}$
celkem	$n_{.1}$	$n_{.2}$...	$n_{.j}$...	$n_{.m}$	n

Zdroj: Kába – Svatošová (2012)

Pro testování nezávislosti $k \times m$ se používá χ^2 – test, při kterém se vychází z rozdílu skutečných a teoretických četností. Teoretické četnosti (Kába – Svatošová, 2012, s. 137):

$$n_{oj} = \frac{n_{i.} \cdot n_{.j}}{n} \quad (2.24)$$

H_0 : mezi sledovanými znaky neexistuje závislost.

Testové kritérium (Kába – Svatošová, 2012, s. 137):

$$\chi^2 = \sum \sum \frac{(n_{ij} - n_{oj})^2}{n_{oj}} \quad (2.25)$$

Hodnota testového kritéria se porovnává s tabulkovou kritickou hodnotou $\chi_{\alpha(k-1)(m-1)}^2$ a pokud je větší, zamítá se nulová hypotéza. Při tomto testování musí být splněny podmínky nezávislosti, tj. podíl teoretických četností, které jsou menší než 5, nesmí být více jak 20 % a žádná nesmí být menší než 1. Pokud tyto podmínky nejsou splněny, je nutné sloučit slabé skupiny.

Koeficienty kontingence:

- Pearsonův koeficient kontingence C (Kába – Svatošová, 2012, s. 138):

$$C = \sqrt{\frac{\chi^2}{\chi^2 + n}} \quad (2.26)$$

Nesouvisí s uspořádáním tříd a nabývá hodnoty 0 pokud není žádná závislost mezi znaky. Maximální hodnota se mění podle způsobu třídění znaků, ale tomu se dá vyhnout použitím normalizovaného koeficientu kontingence:

$$C_n = \frac{C}{C_{max}} \quad (2.27)$$

C_{max} lze najít v tabulkách a normalizované koeficienty lze porovnávat pro různé typy kontingenčních tabulek.

- Cramérův koeficient kontingence (Kába – Svatošová, 2012, s. 139):

$$V = \sqrt{\frac{\chi^2}{n(q-1)}} \quad q = \min(k, m) \quad (2.28)$$

Dobře sleduje sílu závislosti mezi prvky, ale řádkům nebo sloupcům s menší marginální četností přisuzuje větší váhu. Také se hůře interpretuje.

- PRE - (Proportional Reduction of Error) Patří mezi predikční míry a měří redukci pravděpodobnosti chyby predikce prvního znaku při znalosti druhého a porovnání s případem, že druhý znak není známý (Kába – Svatošová, 2012, s. 139).

3 Teoretická východiska

3.1 Definice a význam rodiny

Rodina je jednou z nejvýznamnějších sociálních institucí. Je obecně považována i za základní pilíř společnosti a díky tomu se jí věnuje celá řada vědních oborů (Geist, 1992, s. 344). V této práci bude na rodinu nahlíženo z hlediska ekonomického, sociologického a demografického.

„Rodina je obecně původní a nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, resp. socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje.“ (Linhart et al., 1996, s. 940)

Sociologové dělí rodinu na nukleární, rozšířenou a vymezují pojem domácnost. Za nukleární typ rodiny se považují dva dospělí s alespoň jedním vlastním nebo adoptovaným dítětem, kteří žijí ve společné domácnosti. Rozšířený typ rodiny zahrnuje další příbuzné, se kterými nukleární rodina buď bydlí, nebo udržuje blízké vztahy. Domácnost tvoří lidé, kteří sdílejí bydlení a věci nezbytné k životu, např. jídlo (Geist, 1992, s. 345). Burch tuto definici upřesňuje tak, že domácnost je skupina lidí žijící v jedné obytné jednotce, kteří spolu můžou a nemusí být příbuzní (Burch, 1979, s. 174).

Ve většině západních společností, a tudíž i v České republice, se manželství spojuje s monogamií. Muž i žena jsou v manželství pouze s jedním partnerem (Giddens – Sutton, 2013, s. 309). Gittins ve své práci poukazuje na diverzitu rodinných forem – základní forma rodiny je často velmi odlišná od toho jak lidé žijí (Gittins, 1985, s. 1–34). Například se velmi často objevuje tzv. nesezdané soužití, kdy v jedné domácnosti žijí partneři, případně i se svými dětmi, nejsou však manželé.

Ekonomický pohled očekává od rodiny zvětšení užítku. Jedinec se rozhodne vstoupit na „manželský trh“ a racionálně si vybírá partnera, čímž zvyšuje svůj užitek. Volba probíhá na základě maximalizace výnosu, kde láska je užitkově orientovaná preference. Nedostatek „manželského trhu“ je v nedokonalých informacích o partnerovi, v důsledku čehož může dojít k rozvodu (Becker, 1993, s. 324–341).

Ekonomické výhody rodinného soužití jsou: sdílené využívání či spotřeba v situacích, kdy se náklady nezvyšují, nebo zvyšují méně než proporcionálně, pokud je využívá či spotřebuje více lidí. Dále rozdělení práce mezi domácností a trhem, kdy osoba s vyšším příjmem více pracuje a osoba s nižším příjmem se více stará o domácnost (Ermisch, 2016, s. 6–7). Děti jsou považovány za „inferiorní statek“, tedy s větším příjmem klesá jejich počet. S rostoucí pracovní aktivitou žen a růstem jejich příjmů rostou i „náklady příležitostí“ (Becker, 1993, s. 135–154). Tedy rodina do své racionální volby zda mít dítě započítává i ušlý zisk ženy, která bude s dítětem nějakou dobu doma. Rodiče usilují o lepší podmínky pro svoje děti, než měli oni sami, investují do jejich lidského kapitálu.

Rodina je článek společnosti se svými funkcemi. Murdock ve své práci shrnuje 4 základní univerzální znaky rodiny: sexuální soužití rodičů, ekonomická spolupráce, legitimní reprodukce potomstva, péče o děti a zodpovědnost za jejich výchovu (Murdock, 1949). Přičemž ne všechny rodiny splňují všechny znaky najednou. Národní zpráva o rodině definuje funkce rodiny obdobně. Podle ní má rodina ze společenského hlediska tyto funkce: biologicko-reprodukční, socializační, sociálně-ekonomickou, regenerační a podpůrnou. Nejdůležitější funkce rodiny je biologicko-reprodukční. Aby lidé udrželi svoje geny v genofondu, hledají si partnera, tedy tvoří novou rodinu a plodí děti. Dále je potřeba děti vychovávat a připravovat na dospělý život, což nazýváme funkcí socializační. Sociálně-ekonomická funkce je zabezpečení materiální existence členů, o což se dnes rodina v různé míře dělí se státem. V neposlední řadě rozeznáváme funkci regenerační a podpůrnou, která zajišťuje emocionální, finanční a hmotnou pomoc (MPSV, b, s. 9–10).

Mít děti je z lidského pohledu náplň života a štěstí. Je na každém, jestli se pro ně rozhodne a popřípadě kolik jich bude mít (HAMPL – Bartoš, 2009, s. 1). Význam dítěte je pro rodiče emocionální a dá se nahradit nějakým substitutem, který také přináší emocionální uspokojení, jako například domácí mazlíček (MPSV, b, s. 11).

„Rodina je prostorem, ve kterém dochází k formování osobnosti člověka, pro-

storem tvorby lidského kapitálu, výchovy a růstu budoucích generací... Na její prosperitě závisí udržitelný rozvoj naší společnosti, rozvoj kulturní, sociální i ekonomický...“ (MPSV, a, s. 3)

Založit rodinu s někým, do koho jsme se zamilovali, je pro nás již přirozené. V minulosti měl sňatek často politický či ekonomický charakter. Rodiče vybírali partnera a manželé se sbližovali až po svatbě (Giddens – Sutton, 2013, s. 307). Od posloupnosti formování tradiční rodiny, kde se dospělí nejprve vezmou, poté žijí spolu a až pak mají děti, se v dnešní době často odchyluje (Heuveline – Timberlake, 2004, s. 1215).

Existují různé formy rodiny, které nevyhovují definicím tradiční rodiny, přesto však fungují jako rodina, popřípadě zastupují funkce rodiny. Kromě lidí žijících ve sňatku, v České republice žijí nesezdané páry, matky samoživitelky, lidé samostatně žijící, po rozvodu, popř. ovdovělí. Společnost je k těmto formám čím dál tím více tolerantní, což podporuje jejich častý výskyt (Hamplová et al., 2007, s. 30).

3.2 Změny rodiny

Změny rodiny je možné sledovat z hlediska demografických ukazatelů, jako je úmrtnost, porodnost, potratovost, sňatečnost a rozvodovost. Například v České republice je zaznamenán nárůst fenoménu nemanželské plodnosti (Hamplová et al., 2007, s. 7). Některé změny však z dat nelze jednoduše podchytit, protože demografie se zaměřuje na zkoumání domácností, a tedy pokud lidé nežijí dohromady v jedné obytné jednotce, i když mezi sebou mají sociální a ekonomické vztahy, nejsou tyto vazby brány v potaz (Burch, 1979, s. 174).

Jednou z nejvýznamnějších demografických změn v České republice je mimomanželská plodnost (Chaloupková, 2011, s. 30). Nesezdané soužití může a nemusí být alternativou k rodině. Někdy to může být jen fáze před vstupem do rodiny. Doba kolem narození dítěte je důležitá pro páry, protože zde dochází k přehodnocení vztahu, což může vést k uzavření svazku manželského z důvodů právních, sociálních nebo osobních (Perelli-Harris et al., 2009, s. 3). Rodina tedy neztrácí na důležitosti, jen se posunuje doba vstupu do manželského svazku a někdy i narození dítěte přijde dříve než svatba (Perelli-Harris et al., 2009, s. 3). Češi stále vnímají nesezdané soužití jako normální, pokud je následováno sňatkem. Jen méně lidí akceptuje nesezdané soužití na trvalo (Hamplová et al., 2007, s. 30). Manželství nemizí, jen

je odloženo dále v procesu tvoření rodiny (Perelli-Harris – Sánchez Gassen, 2010, s. 3). Životní dráhy jsou ovlivňovány i sociálním očekáváním veřejnosti: v jakém věku jaké sociální role člověku náleží a v jakém pořadí by měly probíhat jednotlivé životní události (Hamplová et al., 2010, s. 13).

Studie ukazují, že vliv na volbu toho, v jaké rodinné formaci lidé žijí, má vzdělání, zaměstnání a ekonomické zdroje (Perelli-Harris – Sánchez Gassen, 2010, s. 4). Ekonomické faktory mohou být důvodem k odložení svatby navzdory sociálním normám a představám (Perelli-Harris et al., 2009, s. 30). Nárůst počtu dětí narozených mimo manželství je zapříčiněn nárůstem individualismu, změnami hodnot, změnou ekonomických podmínek a nejistotou na pracovním trhu, v důsledku čehož lidé odkládají svazek manželský z důvodu potřeby větší volnosti (Vítečková – Klímová, 2014, s. 139). Dalším důvodem, proč se lidé nehrnou do manželství, je to, že nevěří, že jsou v dané chvíli schopni splňovat vysoký standard manželského soužití a finanční stability, což je pro ně důležité pro udržení manželství a vyhnutí se rozvodu (Edin – Reed, 2005, s. 117). Nedostatek peněz často zapříčiní problémy ve vztahu a je zábranou k uzavření sňatku (Smock et al., 2005, s. 26). Harmonizace pracovní a rodinné dráhy je obtížná (Hamplová et al., 2010, s. 14).

„Pokud má tedy společnost jako celek prospívat, je důležité, aby byla rodina jako instituce podporována a oceněna.“ (Mitchell, 2010, s. 7)

3.2.1 Druhý demografický přechod

Prvním demografickým přechodem je označováno období 2. poloviny 19. století a 1. poloviny století 20., kdy se přechází od kvantity ke kvalitě. Tedy lidé méně umírají a méně se i rodí. Lidé mají méně dětí, aby pro ně zajistili lepší životní úroveň, vzdělání atd., dítě se dostává do středu zájmu rodiny (Paloncyová, 2009, s. 103). Před druhým demografickým přechodem byla doba, kdy byla vysoká intenzita sňatečnosti, vysoká plodnost, málo nesezdaných soužití a málo dětí se rodilo mimo manželství. Druhým demografickým přechodem se toto mění. Klesá plodnost pod úroveň prosté reprodukce, klesá intenzita sňatečnosti a šíří se jiné alternativy manželství (Paloncyová, 2009, s. 103).

Ve vyspělých státech Evropy, které nebyly poznamenány komunizmem, probíhal druhý demografický přechod od 60. let (Rabušic, 2001, s. 99). Spojuje se s ekonomickou transformací, tedy probíhá ve většině zemí, jen u těch zemí, kde je ekonomická transformace

pomalejší, se objevuje později. Došlo k změně hodnotového systému a posunu v životních preferencích. Důraz byl kladen na zvýšení životní úrovně a zavedení systému sociálního zabezpečení. Lidé chtějí mít svobodný názor, hledí na kvalitu života, životního prostředí a jsou aktivnější ve veřejném životě (Paloncyová, 2009, s. 103–104). Do středu zájmu se dostává pár, žena a muž jako individuální bytosti. Díky rozšíření efektivní antikoncepce se rozhodnutí mít dítě orientuje podle životní strategie obou partnerů. Rozvoj medicíny a různých alternativních zdravých životních stylů snižuje úmrtnost a je tak příčinou stárnutí populace. Nedochází k úplnému zamítnutí tradičních hodnot jako je rodina, jen přechází z aktuálních preferencí do celoživotních plánů.

Někteří změnu rodiny vykládají negativním postojem. Že páry odkládají svoje plány ne z vlastního rozhodnutí, ale díky obtížné situaci na pracovním trhu. Nejistota a nestabilita ekonomického a sociálního vývoje se projevuje i v osobních strategiích jednotlivců (Paloncyová, 2009, s. 105).

V České republice druhý demografický přechod začíná od roku 1989, kdy se společenskými změnami dostává jedinec a jeho potřeby do centra zájmu. Rozhoduje se racionálně, tedy váží náklady a výnosy. Je pro něj těžší dělat dlouhodobé rozhodnutí díky nestabilitě a tedy je pro něj přijatelnější např. nesezdané soužití před manželstvím (Paloncyová, 2009, s. 110). Změna byla logická a nevyhnutelná, byla to reakce na sametovou revoluci a po ní následující transformaci. Protagonisté byli lidé narození v 70. a na začátku 80. let, u kterých se hodnotová orientace hodně změnila oproti starším generacím. Upadající socialismus v druhé polovině 80. let a následné nabytí svobody po roce 89 je nová zkušenost a oni mění hodnotové vzorce, jimiž se blíží k západní Evropě (Rabušic, 2001, s. 100). Zatímco kohorta narozená v pozdních 60. letech svými hodnotami a postoji zapříčinila politickou revoluci a následnou transformaci, kohorta ze středních let 70. zapříčinila demografickou transformaci. Nové otevření širokých možností způsobilo, že dříve jediný projev samostatnosti, oddělení od rodičů vstupem do manželství a založením rodiny, ztratil svoji jedinečnost (Rabušic, 2001, s. 101–105).

3.3 Teorie nízké porodnosti

McDonald popisuje čtyři teoretické důvody pro nízkou porodnost. Jsou to teorie racionálního výběru, averze rizika, postmateriálních hodnot a teorie rovnosti pohlaví (McDonald, 2002, s.

422).

Teorie racionálního výběru předpokládá, že lidé při rozhodování, jestli budou mít dítě, rozvažují, zda-li výhody převáží náklady. Náklady se dají obvykle vyjádřit v penězích, ale výhody se většinou nedají kvantifikovat, protože jsou na psychologické úrovni (McDonald, 2002, s. 423). Mít dítě je racionální rozhodnutí, rodiče zvažují náklady a výhody počítají ve vztahu k jejich příjmu, kariérním výhledům a očekáváním, vlastnímu standardu a berou v potaz kvalitu péče o dítě, kterou jsou schopni poskytnout (Gauthier, 2007, s. 325). Podle této teorie jakékoliv snížení nákladů na dítě nebo zvýšení příjmu rodiče díky rodinné politice má jako očekávaný následek zvýšení porodnosti (Gauthier, 2007, s. 325).

První dítě přináší výhody jako získání statusu rodiče, vytvoření „rodiny“, narození potomka, který ponese rodinné jméno a bude dědit. Dochází ke splnění očekávání druhých i vlastních, tedy že dítě bude zábavné a bude svoje rodiče milovat, nebo že přinese zprostředkované potěšení ze svých úspěchů. Rozhodnutí mít druhé dítě pak více souvisí s přesvědčením, že děti by měly mít alespoň jednoho sourozence nebo s touhou mít dítě opačného pohlaví. Ti, kdo mají třetí dítě, mohou považovat teprve tři děti za „pravou“ rodinu, popřípadě se stále snaží mít dítě jiného pohlaví nebo prostě mají rádi děti. Je pravděpodobné, že čistý psychologický benefit se snižuje s navyšujícím se počtem dětí, takže první dítě má tyto výhody nejvyšší. Se zvyšujícím se věkem lidé mají menší motivaci mít ještě další dítě (McDonald, 2002, s. 424). Podle této teorie může stát ovlivnit porodnost snížením ekonomických nákladů na děti (finanční dávky na děti, bezplatné, popř. podporované služby).

Náklady na dítě se rozdělují na přímé a nepřímé. Přímé jsou ty, které platíme (oblečení, pleny, jídlo, školy atd.) Nepřímý náklad je ušlý zisk kvůli času strávenému obstaráváním a výchovou. Náklady se s každým dalším dítětem snižují, přímé ale méně než nepřímé. Při rozhodování o prvním dítěti mají větší váhu nepřímé výdaje, zatímco u dalších dětí jsou to spíše přímé náklady (McDonald, 2002, s. 425).

Teorie averze k riziku předpokládá, že výhody i náklady jsou až v budoucnosti a kvůli tomu úplně nevíme, jaké budou. Mít dítě je rozhodnutí, které mění budoucnost a životní směr, tedy záleží, jak jsou lidé orientováni do budoucna. (McDonald, 1996) in (McDonald, 2002, s. 425). Při předpokladu, že lidé mají nejistou ekonomickou, sociální nebo osobní budoucnost, kloní se raději na stranu bezpečnou a vyhýbají se riziku, které sebou dítě přináší (McDonald, 2002, s. 426). V sociální a osobní rovině sebou dítě přináší spoustu rizik, například: riziko, že dítě naruší vztah rodičů, že si zvolí cestu, která přinese rodičům starosti, že se dítěti něco

stane, že se rozbije vztah rodičů a matka se bude muset o dítě starat sama. Tato rizika se dají zmírnit omezením počtu dětí. Averze k riziku také ovlivňuje, jestli se lidé vůbec budou brát (McDonald, 2002, s.426).

Teorie postmaterialistických hodnot je spojena s druhou demografickou teorií změny (Lesthaeghe – Moors, 1995; van de Kaa, 2001). Tato teorie říká, že změny v sociálním a demografickém chování jsou způsobeny kladením většího důrazu na hodnoty, jako je individuální seberealizování, uspokojení osobních potřeb, liberalismus a svoboda od tradičních vlivů, jako je náboženství.

Teorie rovnosti pohlaví rozděluje rovnost pohlaví ve dvou sférách: v institucích orientovaných na rodinu a na individualitu. McDonald tvrdí, že nízká porodnost souvisí s posunem v rovnosti pohlaví v rodině. Ženy mají větší podíl v rozhodování zvláště v případě porodnosti, což odůvodňuje růst rovnosti pohlaví v individuálních institucích (vzdělání, zaměstnání). Pokud je rovnost vysoká v případě vzdělání a zaměstnání, ale nízká v případě rodiny, způsobí to, že ženy jsou omezovány dětmi, a proto se rozhodnou zredukovat jejich počet (McDonald, 2002, s. 427).

McDonald ve své práci dále ukazuje, že tržně orientovaná ekonomika negativně ovlivňuje porodnost, protože ve většině zemí trh poskytuje menší výhody rodinám s dětmi než bezdětným (McDonald, 2002, s. 427).

3.4 Rodinná politika

V Evropě se státní podpora rodinám začíná objevovat již od 20. let 20. století, poté ve 40. letech ve více oblastech (Mitchell, 2010, s. 11).

„Rodina již dávno není soběstačná jednotka a role státu jako instituce poskytující sociální ochranu jedincům uvnitř i vně rodin je nezastupitelná.“

(Mitchell, 2010, s. 11)

Tržní mechanismus zvyhodňuje bezdětné. Přerozdělování peněz mezi těmi, kdo se rozhodnou mít děti a těmi kdo ne, tedy nutně zahrnuje intervence ze strany vlády. Bylo by zbytečné, snažit se přesvědčit ty, kdo děti mít nechtějí. Společnost jako celek by měla podporovat ty, kdo děti mají. Vláda by měla nabízet ekonomické výhody a bezpečnější budoucnost těm, kteří by chtěli mít dítě, popř. více dětí, ale nemohou si to dovolit (McDonald, 2002, s. 428).

Poláková (1997) definuje rodinnou politiku jako:

„vědomé a cílevědomé působení veřejných institucí na právní, ekonomický a sociální stav rodiny, na její členy a její prostředí. Rodinná politika by měla vycházet ze základních právních norem, ve kterých je rodina předmětem zvláštní ochrany státu, rodině a jejím členům jsou zaručena práva na svobodu a sebeurčení; zvolené uspořádání tedy vylučuje přímé zásahy státu do rodin.“

Poláková in (Paloncyová et al., 2013, s. 40)

Rodinná politika ovlivňuje rodinný život definováním práv, povinností, možnostmi a omezeními. Ale také může podporovat různé typy rodinné struktury před jinými (Gauthier, 2007, s. 323). Očekává se, že ekonomické stimuly, jako jsou příspěvky na děti, úlevy na dani pro rodiče, dotované školy a školky, výhody mateřské a otcovské dovolené, budou mít pozitivní vliv na porodnost tím, že sníží přímé i nepřímé náklady na dítě (Gauthier, 2007, s. 324–325). Důležité je, aby politická strategie byla sociálně uznávána. Pokud nebude, je to větší překážka v postupu, než obtížnost formulování vhodné strategie.

Koncepce rodinné politiky definuje její cíle následovně (MPSV, a, s. 4):

1. Všestranně příznivé společenské klima pro rodiny. Minimalizace společenských tlaků a bariér. Zákonná ochrana pro rodinu, manželství a rodičovství. Vysoké společenské ocenění rodin a posílení autonomie rodiny.
2. Socioekonomické podmínky vhodné pro podporu rodin, jejich správného fungování a výchovu dětí. Finanční zajištění rodiny, možnost vhodného sloučení práce, rodiny a služeb péče o děti či jiné závislé osoby, aby rodiny získaly společný volný čas potřebný ke zkvalitňování vztahů.
3. Zvláštní pozornost pro rodiny se specifickými potřebami. Tvorba cílených opatření za účelem rovnosti přístupu ke vzdělávání a pozdějšímu uplatnění členů neúplných rodin, rodin se členem se zdravotním postižením, rodin se třemi a více dětmi a dalších rodin nejvíce ohrožených chudobou, ve společnosti i na trhu práce.
4. Posílení významu rodinných hodnot jako jsou manželství, vzájemná péče, trvalý vztah, láska a úcta. Podpora významu rodiny ve společnosti.
5. Podpora porodnosti a sňatečnosti.

Jeden z výše uvedených cílů rodinné politiky je podporovat porodnost. Dle McDonalda a Mitchell jsou tři kategorie, které podporují porodnost: finanční podpora, podpora možnosti rodičů kombinovat práci a rodinu a sociální změna podporující děti a rodičovství (McDonald, 2002, s. 429) a (Mitchell, 2010, s. 28–29).

Pod finanční podporu zahrnují pravidelné hotovostní platby matkám za každé dítě, nebo jednorázové příspěvky, např. porodné. Patří sem také slevy na dani, daňové odpočty a bonusy, případně společné zdanění manželů. Úlevy na daních jsou v drtivé většině pro otce, což je založeno na často mylném předpokladu, že v rodině je příjem společný a spravedlivě rozdělený. Patří sem dále zboží pro děti, příspěvky na bydlení a bezplatné nebo dotované služby (vzdělání, zdravotnictví, slevy ve veřejné dopravě atd.). Vysoké náklady na bydlení jsou často překážkou při rozhodování, jestli mít dítě (Mitchell, 2010, s. 29–30).

Podporou rodičů při kombinování práce a rodiny je mateřská a rodičovská dovolená, institucionální péče o dítě zdarma, popř. dotovaná, dostupná stejně pro pracující i nezaměstnané, aby měli podmínky k tomu hledat si práci. Důležitá je také legislativa proti diskriminaci a pro rovnost pohlaví v zaměstnání. Ze strany firem jsou to flexibilní pracovní hodiny, tolerance absence z rodinných důvodů a pracovní doba přizpůsobená hodinám, které stráví děti v institucích (McDonald, 2002, s. 430).

Nejhůře uchopitelná je sociální změna podporující děti a rodičovství, pod kterou patří podpora sňatků a vztahů, zaměstnanecké iniciativy (pracovní pozice pro ženy a mladé lidi, poloviční úvazky, držení pozice, ulehčení návratu do práce po mateřské dovolené). Dále prostředí uzpůsobené pro děti (dětské hřiště, parky, školy a školky blízko bydliště, práce blízko bydliště), rovnost pohlaví (podpoření otců jako rodičů) a rozvoj pozitivních sociálních přístupů k rodičovství a dětem, což by měla být jasná a jednoduchá zpráva, že společnost podpoří ty, kdo se rozhodnou mít dítě (Mitchell, 2010, s. 27–30).

Model ekonomické podpory porodnosti má následujících pět předpokladů:

1. Při vzrůstu příjmu se očekává zvýšená poptávka po dětech (počtu dětí), ale důsledkem mohou být i děti se „zvýšenou kvalitou“ (rodiče na ně mají více prostředků – děti se mají lépe). Za následek tedy mohou být považovány výhody pro dítě a ne nutně zvýšená porodnost. Substituční vztah mezi kvalitou a kvantitou tedy může vysvětlovat, proč prorodinné politiky mají často malý vliv na porodnost.
2. Rodiče, kteří se rozhodují jestli mít děti, mají úplné informace o nákladech a výno-

sech různých alternativ. Ve skutečnosti tyto informace úplné nejsou, takže rozhodnutí jsou činěna na základě dostupných informací, ať už jsou přesné, kompletní nebo nikoli (Goldthorpe – Goldthorpe, 2000, s. 119). Za následek to může mít podhodnocení či nadhodnocení nákladů na dítě, a tedy zvýšení či snížení vlivu rodinných politik.

3. Rozhodnutí mít dítě, uzavřít sňatek nebo se rozvést je výsledkem ekonomicky racionálního uvažování. Goldthorpe zase zmírňuje tento předpoklad, že rozhodnutí je vhodné či adekvátní v dané situaci (2000, s. 119).
4. Mít děti buď člověk chce, nebo nechce a toto nastavení nelze ovlivnit politikou. Preference a hodnoty jsou ovlivňovány přáteli, sousedy, zvyky, tradicemi, atd. Je tedy otázkou, zda rodinná politika může ovlivnit i tento postoj pomocí valorizace dětí. Otcovská dovolená například může ovlivňovat porodnost tím, že činí více sociálně a pracovním akceptovatelné vzít si volno a starat se o novorozeně.
5. Preference, které se týkají dětí, jsou v domácnosti homogenní. Rasul oponuje, že v realitě se můžou lišit (Rasul, 2008). Partneři můžou mít jiné preference stejně tak, jako můžou předpokládat jiné náklady na dítě, jiné postoje, jinou vizi rodiny, kariéry atd.

Rodinné politiky tedy mohou ovlivňovat porodnost ovlivňováním nákladů na děti, příjmů a preferencí jednotlivců (Gauthier, 2007, s. 325). Rozdíl mezi ideálním a reálným počtem dětí ukazuje, že se pomocí rodinné politiky nepodařilo odstranit překážky pro zvýšení porodnosti (Chesnais, 1996, s. 738). Ale oprostít vliv sociálních benefitů na demografické chování od ostatních vlivů je náročné a tedy není překvapivé, pokud si výsledky protiřečí (Gauthier, 2007, s. 324). Také studie nejsou vždy objektivní, protože například při otázce na ideální počet dětí, lidé tíhnou k tomu odpovídat podle normy, očekávání, či nynějšího rozpoložení spíše než podle toho, co si opravdu myslí (Bacci, 2001, s. 283).

3.4.1 Modely rodinných politik

V 90. letech Česká republika prošla ekonomickými, sociálními a politickými změnami. Proběhla transformace z centrálně plánované ekonomiky na tržní ekonomiku a zavedení demokratické politické struktury. Tyto změny měly velký vliv na šíři nabídek pracovního trhu a rozšířené možnosti vzdělávání, ale mladým lidem se současně také zvýšilo riziko pracovní

nestability a nastala hrozba nezaměstnanosti. Hodnota vzdělání vzrostla spolu s vlivem vzdělání na zaměstnanost a výši mzdy (Chaloupkova, 2010, s. 429). Rodinné chování v socialistickém uspořádání lze charakterizovat raným formováním rodiny. Normální pro ženy bylo vdávat se brzo a následně mít děti ještě před vstupem na pracovní trh. Po roce 89 se u žen čas na pracovním trhu před početím dítěte prodlužuje (Chaloupkova, 2010, s. 430). Rodinné politice je do konce 90. let věnována pouze malá pozornost (Kocourková, 2008, s. 243).

1. **Reálně-socialistický model** fungoval v Československu do roku 1989. Díky „zrovnoprávnění žen“ rostla zaměstnanost, Československo mělo několik let nejvyšší míru pracovní aktivity žen v Evropě. S tím byl spojený rozvoj infrastruktury institucí, které pečují o děti. V porodnictví byla vysoká míra potratů, v 80. letech činí potraty ku živě narozeným dětem skoro 1:1, což však nesnížilo reprodukci obyvatelstva. Model je etastický a podřízený „ekonomice nedostatku“. Vládne zde materialismus a snaha o nápodobu západních zemí (Mlčoch, 2010, s. 2).
2. **Rodina jen jako „závisle proměnná“** je model, který zachycuje českou transformaci. Po revoluci nastávají změny v rodině jako důsledky proměn během privatizace a restrukturalizace. Klesá míra pracovní aktivity žen, spolu s tím ubývá mateřských škol a jeslí. Snižuje se úhrnná plodnost, ale i potratovost kvůli lepší osvětě a dostupnosti antikoncepce. Na druhou stranu roste míra nechtěných potratů, díky rostoucímu věku prvorodiček a s tím spojenými zdravotními problémy. Roste také očekávaná doba dožití. Negativní trendy vykazují sňatečnost, rozvodovost, děti narozené mimo manželství a děti, o které se musí starat stát. Lidé slučují péči o děti a zaměstnání (Mlčoch, 2010, s. 3).
3. **Konzervativní kontinentální pro-familism** se objevuje v Rakousku a Německu. Rodina s jedním živitelem a s matkou v domácnosti byla úspěšná v 60. letech, poté se tato struktura ukázala být nákladnou a neefektivní. Matky začínají pracovat, mají méně dětí. Úhrnná plodnost je nedostatečná, nedosahuje úrovně prosté reprodukce. Tento problém se stát snaží řešit štědrá podpora rodin, které někdy dostávají podporu i ze strany firem, takzvanou „rodinnou mzdu“, která je závislá na počtu dětí zaměstnance (Mlčoch, 2010, s. 3–4). Fenger píše, že konzervatismus se snaží omezovat zásahy státu a odrazuje vdané ženy od účasti na pracovním trhu (2007, s. 6). Paloncyová zdůrazňuje tradiční rozdělení rolí a odkládání rodinných plánů mladými lidmi (2013, s. 41).

- 3.1. **Tržní etatismus** funguje ve Francii, kde se po 2. světové válce úhrnná plodnost blížila prosté reprodukci (1,9). Je zde dobrá dostupnost péče o děti do tří let a ještě lepší předškolní péče. Stát podporuje rodiny až 3,5 procenty z HDP. Motivace ze strany státu se odráží ve větší stabilitě manželství (Mlčoch, 2010, s. 6).
4. **Liberální britská podpora** je model, ve kterém funguje neutrální populační politika. Rodina je soukromá instituce a stát do ní příliš nezasahuje. Od toho se odvíjí nízká finanční podpora ze strany státu a vznik soukromých podpůrných institucí (Mlčoch, 2010, s. 4). Stát zasahuje pouze v krizových situacích (Paloncyová et al., 2013, s. 41). Objevuje se pouze malá redistribuce příjmů a nízké sociální dávky (Fenger, 2007, s. 6).
- 4.1. **Americký religiózní neo-konzervativní model** podporuje výzkum zaměřený na rodinu (např. family economics od Garyho Beckera). Vysoká úhrnná plodnost je rovna prosté reprodukci, rodiny jsou stále pestřejší a nestabilnější. Stát zasahuje formou daňových odpočtů, rodina si tedy, pokud má děti, ponechá více z toho, co si vydělala. Mlčoch tento přístup označuje jako pozitivnější a funkčnější než přídatky na děti. Také zde působí větší religiozita než v Evropě (Mlčoch, 2010, s. 5–6).
5. **Skandinávský sociálně demokratický de-familism** vystihuje vysoká úroveň školství, vysoká pracovní aktivita žen, relativně vysoká porodnost (1,75 dítěte na ženu), vysoká rozvodovost, vysoký podíl nesezdaných párů a také vysoký podíl dětí narozených mimo manželství. Je zde přítomna pozitivní diskriminace ženy–matky, ne celé rodiny. „De-familism“ tedy doslova znamená „ pryč od rodiny“ (Mlčoch, 2010, s. 4–5). Vysoké zdanění přináší velké finanční prostředky na sociální politiku. Stát i firmy se snaží podpořit skloubení pracovního a soukromého života (Paloncyová et al., 2013, s. 41).
6. **Mediterránní model tradiční rodiny** má velmi nízké veřejné výdaje na podporu rodin. Objevuje se v Itálii, Řecku, Španělsku a na Maltě. Stát respektuje soukromí rodin a příliš neintervenuje. Důležitou roli zde hraje náboženství, v důsledku čehož jsou relativně stabilní manželství, nižší rozvodovost, nižší míra dětí narozených mimo manželství. Celková porodnost je ale v těchto zemích nižší (Mlčoch, 2010, s. 5). Ekonomická a sociální rizika má řešit rodina. Děti později odchází od rodičů. Je zde nízká ekonomická aktivita žen díky obtížnému skloubení rodinného a pracovního života (Palon-

cyová et al., 2013, s. 41).

7. **Subkultury a „divoké karty“** ve sféře rodiny jsou menšiny, popř. části společnosti, které spojuje stejný názor na nějakou věc. V ČR jde o romské etnikum, kde rodina hraje významnou roli. Obejvuje se zde problém integrace versus zachování identity. Je to kontroverzní téma, týkající se pozitivní diskriminace v rodinné politice.

Takzvané „zelené rodiny“ (označení od H. Liborové) mají jiné životní hodnoty – vymezují se vůči konzumní společnosti a často rezignují na ekonomickou konkurenceschopnost. Svými názory zapříčiňují exkluzi dětí z kolektivu.

Také křesťanské rodiny mají jiné hodnoty než většinová společnost. Zaujímají postoj, že i nenarozené děti mají právo na život, což vede k odmítnutí potratů, často i v případě lékařského doporučení. Častěji se u nich vyskytuje větší počet dětí, a tedy větší velikost rodin oproti ateistům.

Jako „singles“ se označuje individualismus. Rodina není důležitá, větší hodnotu má například vysoká ekonomická konkurenceschopnost. Práce je smysl života. Singles mají čas na budování kariéry, „nepřekáží“ jim totiž rodina (Mlčoch, 2010, s. 6–7).

Možný zase dělí společnost na dvě subkultury: singl-subkultura a rodinná subkultura. Singles se soustřeďují na budování kariéry a snaží se, aby společnost fungovala pro ně: budování dálnic, obchodních center, garáží. Na druhou stranu rodiče spíše ocení školky, školy, parky, mají větší motivaci než bezdětní a často stoupají po kariérním žebříčku rychleji (Možný, 2006, s. 208).

3.4.2 Rodinná politika v ČR

Rodinné politice byla skoro až do konce 90. let věnována pouze malá pozornost ze strany politiků. Ke změně došlo s nástupem ČSSD do vlády a s ministrem práce a sociálních věcí V. Špidlou, který mimo jiné usiloval o návrat k plošným přídavkům a jiným dříve existujícím opatřením. Jistý rozvoj opatření na podporu rodin s dětmi lze zaznamenat mezi roky 2001–2006, ale většina opatření byla přijata z iniciativy poslanců, ne vlády, z důvodu nejednotných přístupů hlavních politických stran (ODS, ČSSD, KDU-ČSL). V roce 2008, kdy ODS hledá možné úspory ve státním rozpočtu, se snižují dávky určené rodičům s dětmi. V ČR se finanční podpora rodin s dětmi skládá z dávek státní sociální podpory a daňových úlev,

tyto dvě oblasti jsou však málo propojené a jejich vliv je roztříštěný. Nejvýznamnější dávkou je od roku 2005 rodičovský příspěvek. V roce 2005 poprvé vznikla koncepce rodinné politiky, což byla první explicitní formulace rodinné politiky ČR a uznání, že stát je zodpovědný za vytvářené podmínky pro rodiny s dětmi. Je to krok k potřebné stabilitě v oblasti rodinné politiky (Kocourková, 2008, s. 243–248).

Dávky státní sociální podpory se nyní skládají z přídatku na dítě, rodičovského příspěvku, příspěvku na bydlení, porodného a pohřebného. Níže jsou více popsány ty příspěvky, které se týkají rodinné politiky. Aby rodina dostala přídatek na dítě, musí mít příjem menší než 2,7 násobek životního minima a jeho základní výměra je 500 Kč měsíčně do 6 let, 610 Kč od 6 do 15 let a 700 Kč od 15 do 26 let. Rodič který řádně, celodenně pečuje o dítě má nárok na rodičovský příspěvek do vyčerpání částky 220 000 Kč. Při narození vícero dětí je to 330 000 Kč. Pobírá se pouze na nejmladší dítě a jeho měsíční výše a současně tedy i délku trvání lze upravovat jednou za tři měsíce. Podmínkou je, že dítě do dvou let nenavštěvuje jesle, mateřskou školu či jiné zařízení více jak 46 hodin měsíčně a 4 hodiny denně. Porodné je jednorázový příspěvek pro rodinu, jejíž příjem ve čtvrtletí předcházejícím porodu byl nižší než 2,7 násobek životního minima a je ve výši 13 000 Kč na první živě narozené dítě a 10 000 Kč na druhé živě narozené dítě.¹

Česká republika dosahuje Evropského standardu v úrovni podpory rodin. Podpora rodin v ČR je charakteristická upřednostňováním individuální péče rodičem před jinými formami, jak lze vidět ze srovnání délky mateřské a rodičovské dovolené, kde ČR patří mezi státy s nejdelší variantou. Ale výše finanční podpory během této doby je ve srovnání s Evropou pouze průměrná (Kocourková, 2008, s. 245).

3.5 Problémy spojené se změnami rodiny

ČR patří k zemím s nejnižší porodností, což představuje z ekonomického hlediska problémy do budoucna, co se týče veřejných financí. Počet obyvatel v produktivním věku bude klesat a naopak počet obyvatel v neproduktivním věku bude stoupat. S tím je spojený problém financování důchodů a dalších sociálních zabezpečení. Nízká porodnost je způsobena celou řadou vlivů. Pokud porovnáme bezdětné rodiny s rodinami s dětmi, budou velmi často ve finanční nevýhodě rodiny s dětmi. Navíc investice státu do kapitálu firem nebo do ostatních

¹<https://www.mpsv.cz/cs/2>

faktorů rozvoje národní ekonomiky jsou vyšší než investice do lidského kapitálu (Hampl – Bartoš, 2009, s. 2–3).

„Jako naprosto klíčové se kromě toho ukazuje také odstranění základních tržních deformací, které jsou zároveň zdrojem velké sociální nespravedlnosti – jež nemusí být na první pohled úplně zřejmá, protože v sobě skrývá celou řadu ošidností a neustále opakovaných mýtů.“

(Hampl – Bartoš, 2009, s. 1)

Děti jsou investice do budoucna. Rodiče odkládají okamžitou spotřebu, aby se o ně mohli starat a zajistit jim vše potřebné. Určitou formou se tím zajišťují, že až děti vyrostou, budou se o ně finančně starat, až už oni — rodiče — nebudou moci pracovat. Stát zase počítá s tím, že děti budou později odvádět daně a platit zdravotní a sociální pojištění (Hampl – Bartoš, 2009, s. 1–2).

V ekonomicky málo rozvinutých zemích je vysoká porodnost, protože výdaje na výchovu a výživu dětí jsou poměrně malé a při neexistujícím sociálním zabezpečení je to pro rodiče v podstatě jediná možnost, jak si alespoň trochu zajistit budoucnost. Na druhou stranu v rozvinutých zemích porodnost klesá, protože lidé se mohou zajistit do budoucna i jiným způsobem. Náklady na výchovu a výživu jsou vysoké a s tím souvisí náklady obětované příležitosti. Lidé si volí mezi dětmi a volným časem, osobním automobilem, úrovní bydlení, naplnění svých zájmů atd. Při plánování potomků hraje velkou roli finanční hledisko, tedy jestli jsou rodiče dětem schopni zajistit odpovídající životní úroveň (Hampl – Bartoš, 2009, s. 2).

Hampl nazývá situaci v západních zemích tržní deformací, protože stát svým zásahem znevýhodňuje investice do lidského kapitálu oproti jiným investicím. Investuje-li člověk do kapitálu firem, je osvobozen od daní a sociálních odvodů v plné výši reprodukčních nákladů, díky odpočtům z daňového základu. Daňové slevy na dítě jsou nízké a nákladům zcela neodpovídající. Přitom jsou považovány za „zvýhodňování rodin“, či jakousi formou „sociálních dávek“ (Hampl – Bartoš, 2009, s. 3).

Další znevýhodňování přináší důchodový systém, kde bezdětní, kteří si mohli celý život budovat kariéru, jsou na tom mnohem lépe než matka, která přerušuje svoji kariéru, aby mohla být doma s dětmi. Zabezpečit na stáří se dá dvěma způsoby. Zaprvé podle starého modelu mít děti, kteří se o rodiče ve stáří postarají. Na tomto je i založen důchodový sys-

tém. Aktivní pracující platí na důchody svých rodičů a prarodičů současně však i na důchod bezdětných, kteří si budovali kariéru. Druhá varianta je, že si člověk našetří dostatečnou sumu během svého aktivního života. Nemá-li děti, musí mít vlastní zásoby. Daňový systém v ČR ale důchody vyplácí všem bez ohledu na to, zda mají, či nemají děti a prostřednictvím nich přispívají na důchody, či ne (Hyzl et al., 2005, s. 6–7).

3.6 Vybrané demografické ukazatele

Demografie je věda, která se zabývá reprodukcí lidských populací. Podle R. Königa (König, 1968) má dva významy:

„první, jímž rozumí čistě statistické zachycení určitých znaků obyvatelstva na určitém území pomocí čísel a matematických modelů, druhý, jímž rozumí „nauku o obyvatelstvu“, zabývající se příčinami a následky změn obyvatelstva.“

(Geist, 1992, s. 58)

Populační reprodukce, která je předmětem demografie, je neustálá proměna populace plynoucí z probíhajících jevů rození a umírání. Populační vývoj bere v potaz i prostorovou mobilitu obyvatelstva (Vystoupil – Tarabová, 2004, s. 10). Soubor lidí, kteří žijí na určitém území, je nazýván obyvatelstvo a soubor lidí, kde dochází k reprodukci, se nazývá lidská populace. Lidská populace se dá vymezit jako demografický systém, který kromě lidí zahrnuje i vlastnosti a vztahy podmiňující reprodukci (Klufová, 2008, s. 8).

Intenzita mnohých sociálních a ekonomických jevů je závislá na pohlaví a věku. Proto je v demografii třídění podle pohlaví a věku důležité a považují se (pohlaví a věk) za základní demografické znaky. Většinou se používá dokončený věk, který je zaokrouhlen na celé roky shora (Roubíček, 1997, s. 123–127).

K sledování demografických událostí je třeba přesné vymezení z hlediska věcného, místního a časového. Časové bývá většinou jeden kalendářní rok, místní je podle trvalého bydliště osoby, které se událost týká. Věcné vymezení bývá složitější a budou zde popsány pouze základní pojmy týkající se této práce:

- sňatek – právní akt uzavřený ve chvíli prohlášení za manžele oddávajícím, osoby musí být rozdílného pohlaví a až na výjimky starší 18 let;

- rozvod – právní akt platný ke dni odeslání soudního hlášení, zánik manželství může vzniknout i úmrtím jednoho z manželů;
- narození – úplné vynětí plodu z těla matky, dělí se na živě narozené pokud splňuje alespoň jednu z podmínek: dýchání, tep, aktivní pohyb kosterního svalstva, pulsace pupečníku, a mrtvě narozené pokud tyto podmínky nesplňuje;
- potrat – definice se liší v různých zemích. V ČR je potratem narození mrtvého plodu o hmotnosti nižší než 1000 g. Pokud se hmotnost nedá určit, jde o narození mrtvého plodu do ukončeného 28. týdne těhotenství.
- úmrtí – nenávratné vymizení bioelektrických procesů v centrální nervové soustavě.

Demografická analýza je srovnání těchto údajů z hlediska prostorového, časového nebo věcného. Nestačí k tomu však absolutní údaje, a proto se používají demografické ukazatele. Demografické ukazatele jsou číselné charakteristiky vlastností: úmrtnost, plodnost, sňatečnost, rozvodovost.

Úmrtnost je proces souvisící s přirozeným úbytkem populace a tedy i populačním růstem. Měří se pomocí hrubé míry úmrtnosti:

$$hmú = \frac{\text{počet zemřelých}}{\text{doba expozice}} \quad (3.1)$$

Doba expozice je součet dob všech jedinců — členů populace — za zkoumané období neboli úhrnná doba, kdy jsou členové populace pod rizikem úmrtí. Doba expozice je náročná na počítání, proto se odhaduje za pomoci středního stavu obyvatelstva. Což je průměr počátečního a koncového stavu obyvatelstva (Klufová, 2008, s. 32). Tedy:

$$hmú = \frac{D}{P} \cdot 1000 \quad (3.2)$$

D ... počet zemřelých v daném roce

P ... střední stav obyvatelstva v daném roce

Aby byla přesněji vyjádřena intenzita úmrtnosti, používá se také míra úmrtnosti dle věku:

$$ú_x = \frac{D_x}{P_x} \cdot 1000 \quad (3.3)$$

kteřá vyjadřuje počet zemřelých ve věku x z 1000 žijících ve věku x .

Porodnost je proces související s populačním růstem. Krátkodobě ho ovlivňuje i populační politika státu a velký vliv má i systém hodnot ve společnosti (Kalibová, 2005, s. 27).

Hrubá míra porodnosti:

$$hmp = \frac{N^v}{P} \quad (3.4)$$

N^v ... počet živě narozených dětí

Narozené děti se dělí na manželské a nemanželské podle rodinného stavu matky. Zvláštní místo zde mají i tzv. předmanželské koncepce, což jsou děti, které se rodí do osmi měsíců po svatbě.

Plodnost je proces související s reprodukcí potenciačních rodiček a tedy míra (obecné) plodnosti:

$$f = \frac{N^v}{P_{15-49}^{\dot{z}}} \cdot 1000 \quad (3.5)$$

$P_{15-49}^{\dot{z}}$... rozsah rodivého kontingentu tedy ženy ve věku 15 až 50.

Potratovost souvisí jak s úmrtností, tak i s porodností. Je ovlivněna omezováním plodnosti, znalostí a dostupností antikoncepčních metod a celkovým společenským klimatem státu. Hrubá míra potratovosti:

$$hmpo = \frac{A}{P} \cdot 1000 \quad (3.6)$$

A ... počet všech potratů v daném roce

Směr tohoto ukazatele často kopíruje hrubou míru porodnosti (zvětší se, pokud se hmp zvětší), proto se spíše využívá obecná míra potratovosti:

$$ompo = \frac{A}{P_{15-49}^{\dot{z}}} \quad (3.7)$$

Sňatečnost zkoumá počet sňatků, což je opakovatelná událost, která však nemusí u každého nastat. Je také sledováno, kolikátý je to sňatek v pořadí. Hrubá míra sňatečnosti:

$$hms = \frac{S}{P} \cdot 1000 \quad (3.8)$$

S ... počet sňatků během jednoho roku

Rozvodovost je závislá na sociálních a společenských faktorech, na úrovni sňatečnosti a na právní rozvodové legislativě. Zkoumání rozvodovosti je složitější, protože statistická data

často neodpovídají skutečnosti. Mnoho manželství se rozpadne a přestane existovat, aniž by manželé požádali o rozvod. Hrubá míra rozvodovosti:

$$hmro = \frac{R}{P} \cdot 1000 \quad (3.9)$$

R ...počet rozvodů během jednoho roku

(Roubíček, 1997; Kalibová, 2005; Klufová, 2008; Svatošová – Kába, 2008).

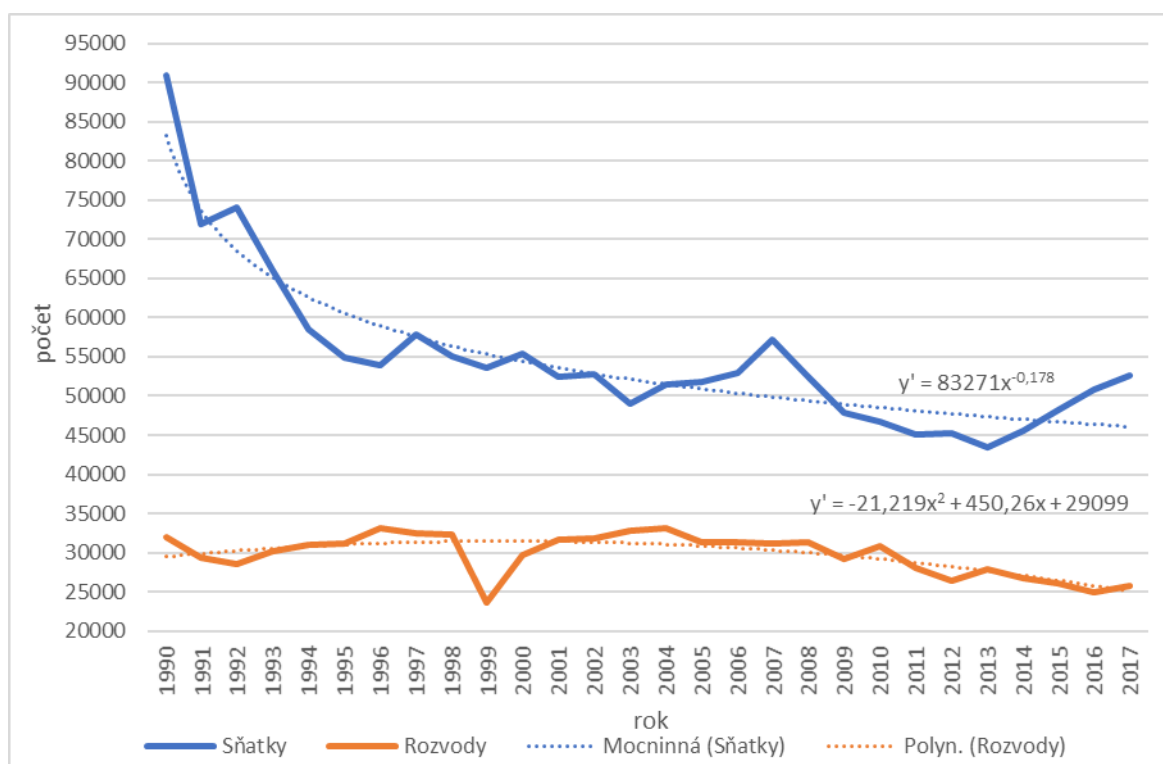
4 Vlastní práce

4.1 Statistický pohled na změnu české rodiny

4.1.1 Statistická analýza vývoje sňatečnosti a rozvodovosti

Počet sňatků kolísá, jak je vidět z grafu 1, ale celkově se od roku 1990 až do roku 2013 snižuje. Přičemž mezi těmito roky je rozdíl skoro 50 000. V roce 2014 byla uzavřena přibližně

Graf 1: Vývoj počtu sňatků a rozvodů v ČR v letech 1990–2017 a trendové funkce

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

polovina sňatků ve srovnání s rokem 1990. V 90. letech bylo očekáváno zvýšení počtu sňatků,

díky silným ročníkům ze 70. let. Data ukazují opak, což souvisí se společenskými změnami, odkládáním sňatků do vyššího věku, popř. rozhodnutím sňatek neuzavřít vůbec. Zvýšení mezi lety 2003 a 2007 může být částečně ovlivněno i pozdější realizací odložených sňatků právě z let 90. Počet rozvodů se ve sledovaném období pohybuje kolem 30 000 ročně, s výjimkou roku 1999 a od 2010 se pohybuje pod touto hranicí. Nejvíce rozvodů v tomto období proběhlo v roce 1996. Náhlý pokles v roce 1999 způsobila změna v legislativě týkající se rozvodů, která ztížila rozvody pro manžele, kteří mají malé děti. Návrh zákona byl zveřejněn již v roce 1996, což vedlo ke zvýšení počtu rozvodů v tomto roce a vyšší počet se udržel až do roku 1998, kdy zákon vešel v platnost. Lidé s nestabilním manželstvím raději urychlili rozhodnutí o rozvodu, než aby později museli splnit těžší podmínky pro rozvod. V roce 2004, po pěti letech platnosti zákona se počet rozvodů dostává skoro zpět na maximum z roku 1996. V tomto roce také Státní fond rozvoje bydlení začíná opět poskytovat tzv. novomanželskou půjčku, což mohlo vést k mírnému zvýšení počtu sňatků v dalších letech. V roce 2013 proběhlo nejméně svateb za sledované období, ale také se zde otáčí trend a počet sňatků začíná zase růst a počet rozvodů stále pomalu klesá.

Trend vývoje počtu sňatků lze popsat mocninovou trendovou funkcí ve tvaru: $y' = 83271t^{-0,178}$. Z hodnoty indexu determinace vyplývá, že zvolená funkce vystihuje vývoj daného ukazatele z 84,4 %. Trend vývoje počtu rozvodů lze popsat kvadratickou trendovou funkcí ve tvaru: $y = 29099 + 450,26t - 21,219t^2$. Z hodnoty indexu determinace vyplývá, že zvolená funkce vystihuje vývoj daného ukazatele z 48,7 %. Přestože tato trendová funkce nevystihuje minulý vývoj dobře, díky velkému výkyvu v roce 1999, je vhodná pro předpovědi do budoucna.

V tabulce 2 je zobrazena predikce počtu sňatků a rozvodů na roky 2018–2020 vypočítaná v programu Statistica. Relativní chyba prognózy nabývá hodnoty 2,58 % pro sňatky a 3,69 % pro rozvody. Znamená to, že model je vhodný pro tvorbu predikce. Na základě minulého vývoje analyzovaných ukazatelů lze předpokládat, že se budou počty sňatků v budoucnu zvyšovat a počty rozvodů naopak budou klesat.

Z vypočtených elementárních charakteristik časové řady počtu sňatků vyplývá (viz tabulka 18 v příloze), že za celé sledované období počet sňatků v průměru meziročně klesal o –1,78 %. Protože tato časová řada nevykazuje monotónní vývoj, toto číslo nevypovídá o velikosti kolísání. To lze zjistit zaměřením na delší období, kdy docházelo k poklesu, což bylo mezi roky 1992 až 1996 a 2007 až 2013. V prvním období počet sňatků v průměru meziročně klesal o –7,64 % a v druhém o –4,45 %. K největšímu poklesu na základě první

Tabulka 2: Predikce vývoje počtu sňatků a rozvodů na roky 2018–2020

Sňatky (Relativní chyba prognózy = 2,58 %)

rok	bodová předpověď	-95%	+95%
2018	52864,27	46611,14	59117,40
2019	54297,17	47124,60	61469,74
2020	55887,43	47713,87	64061,00

Rozvody (Relativní chyba prognózy = 3,69 %)

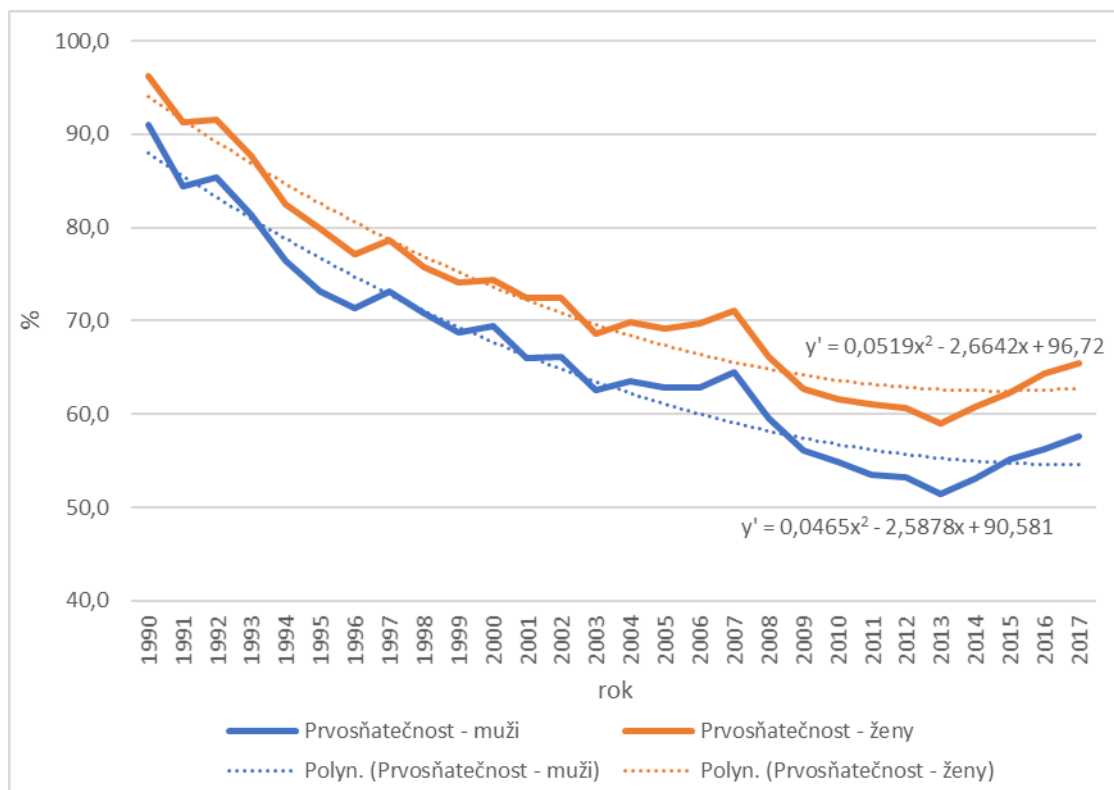
2018	24310,65	21831,03	26790,27
2019	23508,96	20664,75	26353,18
2020	22664,84	19423,69	25905,99

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

diference došlo mezi roky 1990 a 1991, počet sňatků se snížil o 18980 s meziročním poklesem o $-20,87\%$. Co se týče rozvodů, tak elementární statistiky vykazují průměrný meziroční pokles o $-0,45\%$. K největšímu poklesu došlo mezi roky 1998 a 1999, kdy je první diference -8706 a tempo poklesu $-26,9\%$.

Graf 2 znázorňuje převážně klesající trend u prvosňatečnosti. Od roku 1990 do roku 2013 poklesla o necelých 40 % jak u mužů, tak i u žen. Od roku 2013 se trend obrátil a pomalu stoupá. Mezi lety 2003 a 2007 je konstantní s mírným vzestupem. Prvosňatečnost u žen v tomto období je průměrně o 6,5 % vyšší než u mužů, v roce 2016 je to dokonce o 8 %. Jak již bylo nastíněno v teoretických východiscích, lidé nepovažují manželství za až tak důležité, proto se zvyšuje počet lidí, kteří vůbec svatbu nemají. V roce 1991 stát přestal poskytovat novomanželské půjčky, které byly dříve velkou motivací pro sňatek. V době, kdy lidé hodnotově akceptují nesezdané soužití a manželství neposkytuje velké výhody lze vidět očekávaný pokles sňatečnosti a s ní i prvosňatečnosti.

Trend vývoje prvosňatečnosti u žen lze popsat kvadratickou trendovou funkcí ve tvaru: $y' = 96,72 - 2,66t + 0,05t^2$. Z hodnoty indexu determinace vyplývá, že zvolená funkce vystihuje vývoj daného ukazatele z 95,4 %. Trend vývoje prvosňatečnosti u mužů lze popsat kvadratickou trendovou funkcí ve tvaru: $y' = 90,58 - 2,59t + 0,05t^2$. Z hodnoty indexu determinace vyplývá, že zvolená funkce vystihuje vývoj daného ukazatele z 95,4 %.

Graf 2: Vývoj prvosňatečnosti mužů a žen v letech 1990–2017 a trendové funkce

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Tabulka 3: Predikce vývoje prvosňatečnosti u mužů a žen na roky 2018–2020

Muži (Relativní chyba prognózy = 7,17 %)

rok	bodová předpověď	-95%	+95%
2018	54,68	51,67	57,69
2019	54,84	51,38	58,29
2020	55,09	51,15	59,02

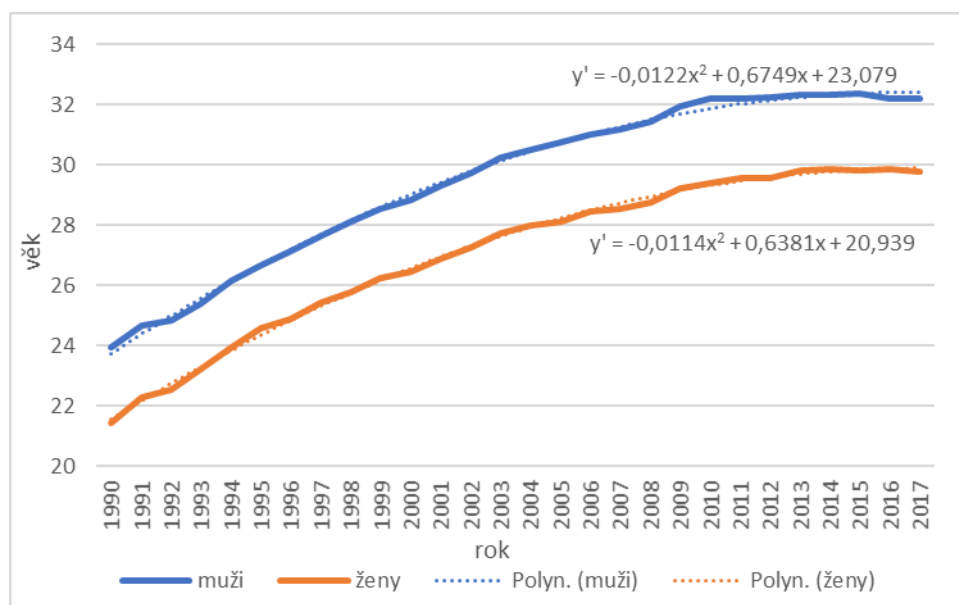
Ženy (Relativní chyba prognózy = 5,65 %)

2018	63,07	60,19	65,96
2019	63,47	60,16	66,78
2020	63,97	60,20	67,74

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

V tabulce 3 je zobrazena predikce prvosňatečnosti na roky 2018–2020 vypočítaná v programu Statistica. Relativní chyba prognózy nabývá hodnoty 7,17 % u mužů a 5,65 % u žen. Znamená to, že model je použitelný pro tvorbu predikce, avšak pouze na krátké období. Na základě minulého vývoje analyzovaných ukazatelů lze předpokládat, že prvosňatečnost klesne a poté se bude zvyšovat.

Graf 3: Vývoj průměrného věku mužů a žen při 1. sňatku a trendové funkce

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Průměrný věk při 1. sňatku nejprve roste a poté je konstantní, jak lze vidět v grafu 3. V roce 1990 je u mužů nejnižší za celé období sledování tohoto ukazatele, což je od roku 1961. Za 20 let (od 1990 do 2010) vzrostl u mužů i u žen o 8 let. Lidé uzavírají sňatky později. Více lidí studuje, upřednostňuje kariéru a stává se normální zakládat rodinu později. Od roku 2009 je u mužů průměrný věk při prvním sňatku přibližně 32 let. U žen od roku 2013 zůstává na úrovni necelých 30 let. V průměru muži uzavírají sňatek o 2,5 roku později než ženy.

Na základě analýzy elementárních statistik (viz. příloha 20) v období od roku 1990 do roku 2017 průměrný věk při 1. sňatku u žen v průměru meziročně rostl o 1,23 %. V průměru je meziroční nárůst věku novomanželek o 0,31 let. K nejvyššímu nárůstu došlo mezi roky 1990 a 1991 o 0,88 let s tempem růstu 4,12 %.

Trend vývoje průměrného věku žen při 1. sňatku lze popsat kvadratickou trendovou funkcí ve tvaru: $y' = 20,94 + 0,64t - 0,01t^2$ (viz. výpočet v příloze v tabulce 21). Z hodnoty in-

dexu determinace vyplývá, že zvolená funkce vystihuje vývoj daného ukazatele z 99,8 %. Trend vývoje průměrného věku mužů při 1. sňatku lze popsat kvadratickou trendovou funkcí ve tvaru: $y' = 23,08 + 0,67t - 0,01t^2$. Z hodnoty indexu determinace vyplývá, že zvolená funkce vystihuje vývoj daného ukazatele z 99,7 %.

Tabulka 4: Predikce vývoje průměrného věku při 1. sňatku mužů a žen na roky 2018–2020

Muži (Relativní chyba prognózy = 0,83 %)

rok	bodová předpověď	-95%	+95%
2018	32,38	32,19	32,58
2019	32,34	32,11	32,56
2020	32,26	32,01	32,52

Ženy (Relativní chyba prognózy = 0,41 %)

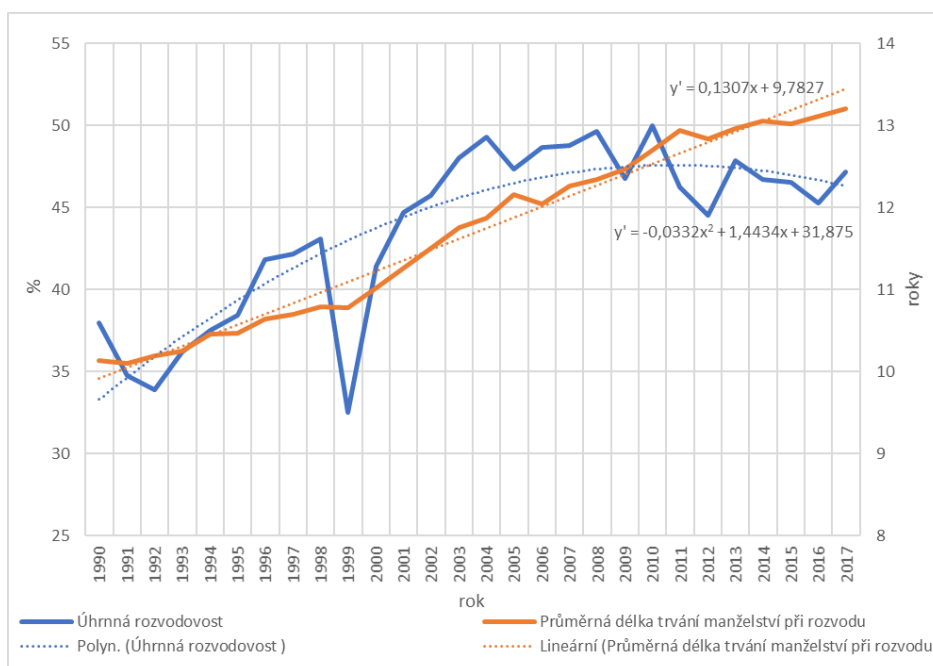
2018	29,87	29,73	30,01
2019	29,84	29,68	30,00
2020	29,78	29,60	29,97

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

V tabulce 4 je zobrazena predikce vývoje průměrného věku žen a mužů při 1. sňatku na roky 2018–2020, vypočítaná v programu Statistica. Relativní chyba prognózy nabývá hodnoty 0,83 % u žen a 0,41 % u mužů. Znamená to, že model je velmi vhodný pro tvorbu predikce. Na základě minulého vývoje analyzovaných ukazatelů lze předpokládat, že průměrný věk u mužů i žen při 1. sňatku bude do budoucna pomalu klesat.

Z grafu 4 je patrné, že rozvodovost v průběhu let kolísala, ale v průběhu celého sledovaného období narostla. V roce 2017 je o 9 % větší než v roce 1990. Zajímavý je velký propad mezi lety 1998 a 1999, kdy se rozvodovost snížila o 10,5 %, což bylo způsobeno již dříve zmiňovanou změnou v legislativě. Průměrná délka trvání manželství při rozvodu má oproti rozvodovosti stabilní mírně vzrůstající trend. Za sledovaných 27 let se prodloužila o 3 roky. Data ukazují, že počet rozvodů stále přibývá, lidé se rozvádějí i po delší době a tím stoupá průměrná délka trvání manželství při rozvodu. Rozvod se stal společensky přijatelným a ženy již nejsou tak finančně závislé na mužích, jako tomu bylo dříve, a tedy se více párů nakonec k tomuto řešení uchýlí.

Graf 4: Vývoj úhrnné rozvodovosti a průměrné délky trvání manželství při rozvodu v letech 1990–2017 a trendové funkce

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Trend vývoje úhrnné rozvodovosti lze popsat kvadratickou trendovou funkcí ve tvaru: $y' = 31,88 + 1,44t - 0,03t^2$. Z hodnoty indexu determinace vyplývá, že zvolená funkce vystihuje vývoj daného ukazatele z 72,8 %. Trend vývoje průměrné délky trvání manželství při rozvodu lze popsat lineární trendovou funkcí ve tvaru: $y' = 9,78 + 0,13t$. Předpokládá se meziroční nárůst 0,13 let. Z hodnoty indexu determinace vyplývá, že zvolená funkce vystihuje vývoj daného ukazatele z 98 %.

Tabulka 5: Predikce vývoje úhrnné rozvodovosti na roky 2018–2020

Relativní chyba prognózy = 2,53 %)

rok	bodová předpověď	-95%	+95%
2018	45,85	42,31	49,38
2019	45,34	41,28	49,39
2020	44,76	40,14	49,38

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

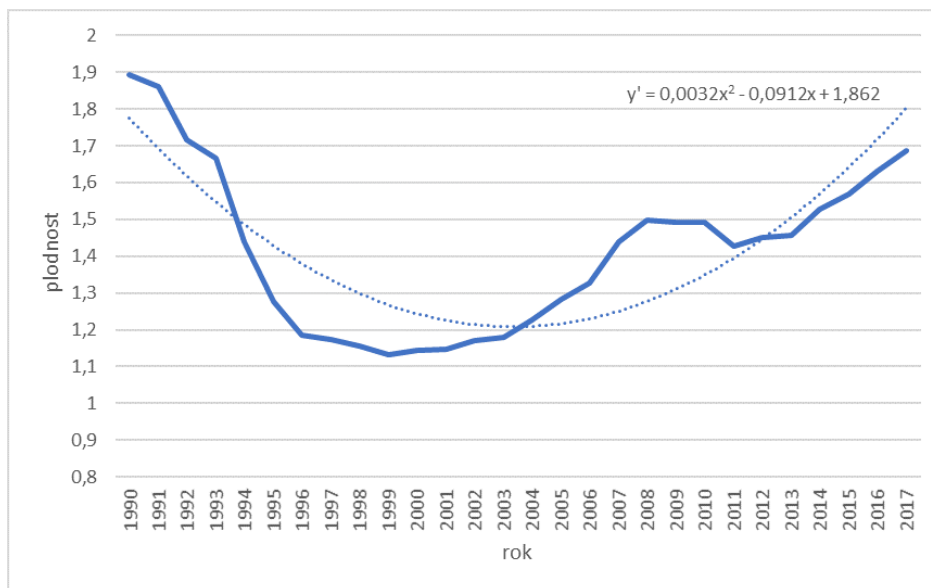
V tabulce 5 je zobrazena predikce vývoje úhrnné rozvodovosti na roky 2018–2020 vyčíslená v programu Statistica. Relativní chyba prognózy nabývá hodnoty 2,53 %. Znamená to, že model je vhodný pro tvorbu predikce. Na základě minulého vývoje analyzovaného ukazatele lze předpokládat, že rozvodovost bude v budoucnu klesat.

Přestože lineární trendová funkce popisuje vývoj průměrné délky trvání manželství při rozvodu dobře, budoucí vývoj této časové řady popíše lépe adaptivní model. Pomocí exponenciálního vyrovnávání byla odhadnuta průměrná délka trvání manželství na rok 2018 13,48 let, na rok 2019 13,6 let a na rok 2020 13,73 let. Hodnota MAPE = 1,65 %, tedy model je vhodný pro tvorbu predikce. Grafické znázornění exponenciálního vyrovnání s predikcí lze najít v příloze v grafu 15.

4.1.2 Statistická analýza vývoje plodnosti a věku matek

Plodnost se hodně propadla mezi lety 1990 a 1999, kdy se snížila skoro o 0,8, jak lze vidět z grafu 5. Rodilo se méně dětí. Mladí lidé dávají větší přednost kariéře před zakládáním

Graf 5: Vývoj plodnosti v letech 1990–2017 a trendová funkce

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

rodiny. Je normální pro ženy pokračovat ve studiu i na vysoké škole. Tento propad tedy z části ovlivňuje to, že ženy se rozhodnou pro dítě až v pozdějším věku, což je vidět v grafu 6. Mění se chování české společnosti jak sociální, tak ekonomické. Lidé se chtějí nejdříve

alespoň z části finančně zaopatřit, než se jim narodí dítě, aby s jeho narozením nepřišli o určitý životní standard, na který jsou zvyklí. Ideální plodnost pro zachování populace je lehce vyšší než 2, což česká republika od roku 1982 neměla. Optimistické je, že od roku 1999 se trend obrátil a kromě období od roku 2008 do roku 2011, kdy byl konstantní nebo mírně poklesl, má stoupající tendenci. V roce 2017 se plodnost vrátila na podobné hodnoty jako v roce 1993. Rychlý nárůst mezi lety 2004 a 2008 lze odůvodnit tím, že se rodí děti párům, kteří se v 90. letech rozhodli toto rozhodnutí odložit.

Trend vývoje plodnosti lze popsat kvadratickou trendovou funkcí ve tvaru: $y' = 1,86 - 0,09t + 0,003t^2$. Z hodnoty indexu determinace vyplývá, že zvolená funkce vystihuje vývoj daného ukazatele z 70,9 %.

Tabulka 6: Predikce vývoje plodnosti na roky 2018–2020

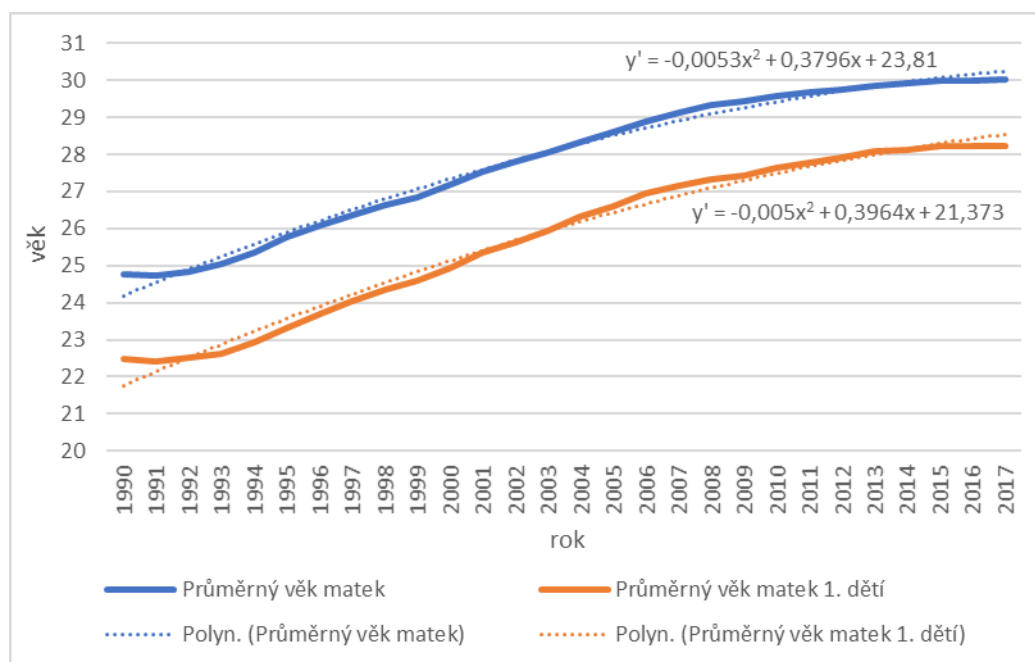
Relativní chyba prognózy = 9,51 %)

rok	bodová předpověď	-95%	+95%
2018	1,8924	1,7343	2,0504
2019	1,9889	1,8076	2,1701
2020	2,0917	1,8852	2,29829

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

V tabulce 6 je zobrazena predikce vývoje plodnosti na roky 2018–2020 vypočítaná v programu Statistica. Relativní chyba prognózy nabývá hodnoty 9,51 %. Znamená to, že model je použitelný pro tvorbu predikce jen na krátkou dobu. Na základě minulého vývoje analyzovaného ukazatele lze předpokládat, že plodnost bude v budoucnu stoupat.

Graf 6 ukazuje, že ženy mají děti čím dál tím později. Za 27 let se průměrný věk matek zvýšil o 5,3 let a průměrný věk matek 1. dítěte dokonce o 5,7 let. Je zde vidět stoupání, které se v průběhu let zmírňuje a od roku 2013 je poměrně konstantní. Lidé mají méně dětí, jak je patrné z grafu 5, tedy mohou s 1. dítětem počkat. Je také časté, že lidé se chtějí finančně zabezpečit předtím, než se rozhodnou pro dítě. Ženy mají možnost studovat, budovat kariéru, vyjet do zahraničí a tedy vidí dítě jako překážku pro tyto široké možnosti. Tedy nejprve se soustředí na sebe a svůj osobnostní rozvoj a až poté se chtějí usadit a mít dítě. Z předchozí části je patrné, že i do manželství vstupují později, což jistě z části souvisí i s odložením rozhodnutí mít dítě, i když pro některé páry je již manželství nedůležité.

Graf 6: Vývoj průměrného věku matek a matek 1.dětí v období 1990–2017 a trendové funkce

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Trend vývoje průměrného věku matek lze popsat kvadratickou trendovou funkcí ve tvaru: $y' = 23,81 + 0,38t - 0,01t^2$ (viz. výpočet v tabulce 23). Z hodnoty indexu determinace vyplývá, že zvolená funkce vystihuje vývoj daného ukazatele z 99 %. Trend vývoje průměrného věku matek 1. dětí lze popsat kvadratickou trendovou funkcí ve tvaru: $y' = 21,37 + 0,4t - 0,005t^2$. Z hodnoty indexu determinace vyplývá, že zvolená funkce vystihuje vývoj daného ukazatele z 98,8 %.

V tabulce 7 je zobrazena predikce vývoje průměrného věku matek a matek 1. dětí na roky 2018–2020, vypočítaná v programu Statistica. Relativní chyba prognózy nabývá hodnoty 1,04 % a 1,52 % u matek 1. dětí. Znamená to, že model je vhodný pro tvorbu predikce. Na základě minulého vývoje analyzovaných ukazatelů lze předpokládat, že průměrný věk matek i průměrný věk matek 1. dětí bude do budoucna poroste.

Tabulka 7: Predikce vývoje průměrného věku matek a průměrného věku matek 1. dětí na roky 2018–2020

Průměrný věk matek (Relativní chyba prognózy = 2,58 %)

rok	bodová předpověď	-95%	+95%
2018	30,32	30,08	30,56
2019	30,39	30,11	30,66
2020	30,44	30,13	30,76

Průměrný věk matek 1.dětí (Relativní chyba prognózy = 3,69 %)

2018	28,66	28,35	28,96
2019	28,76	28,41	29,11
2020	28,85	28,45	29,25

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

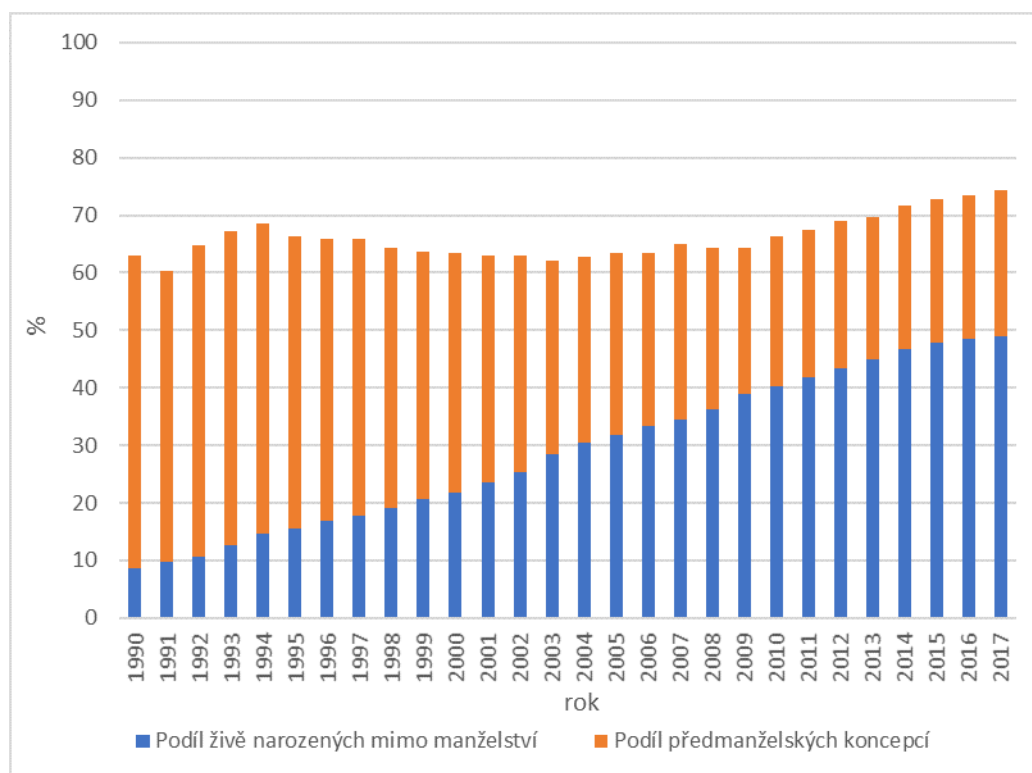
4.1.3 Statistická analýza vývoje dětí narozených mimo manželství, předmanželských koncepcí, potratovosti a naděje dožití

Podíl dětí narozených mimo manželství výrazně stoupl viz graf 7. Od roku 1990 se zvedl o více než 40 %. Lze pozorovat, že součet podílů předmanželských koncepcí a dětí narozených mimo manželství se skoro celé období pohybuje mezi 60 % a 70 % a teprve v roce 2014 překročí 70 % a mírně stoupá. Tedy dříve běžné předmanželské koncepce nahradily děti narozené mimo manželství. Tento posun je zapříčiněn postojem společnosti. V roce 1990 bylo stále ještě společensky méně přijatelné mít dítě mimo manželství. Proto se hodně párů rozhodlo sňatek uzavřít, poté co zjistili, že čekají dítě. V roce 2018 už je normální mít nemanželské dítě. Rodiče tak se svatbou nespěchají, popřípadě ji ani vůbec nezvažují.

Z vypočtených elementárních statistik časové řady podílu narozených dětí mimo manželství vyplývá, že za celé sledované období je průměrné tempo růstu podílu narozených dětí mimo manželství 6,68 %. Meziroční nárůst je o 1,5 %. Největší nárůst byl mezi roky 2002 a 2003, kdy se zvýšil o 3,23 %. Největší tempo růstu nastalo mezi roky 1992 a 1993, kde dosáhlo 18,46 %.

Trend vývoje podílu živě narozených dětí mimo manželství lze popsat lineární trendovou

Graf 7: Vývoj dětí narozených mimo manželství a předmanželských koncepcí v letech 1990–2017

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

funkcí ve tvaru: $y' = 5,75 + 1,61t$ (viz výpočty v příloze v tabulce 26). Předpokládá se meziroční nárůst podílu o 1,61 %. Z hodnoty indexu determinace vyplývá, že zvolená funkce vystihuje vývoj daného ukazatele z 99 %.

Tabulka 8: Predikce vývoje živě narozených dětí mimo manželství na roky 2018–2020

Relativní chyba prognózy = 3,95 %)

rok	bodová předpověď	-95%	+95%
2018	52,31	51,59	53,03
2019	53,91	53,16	54,67
2020	55,52	54,72	56,32

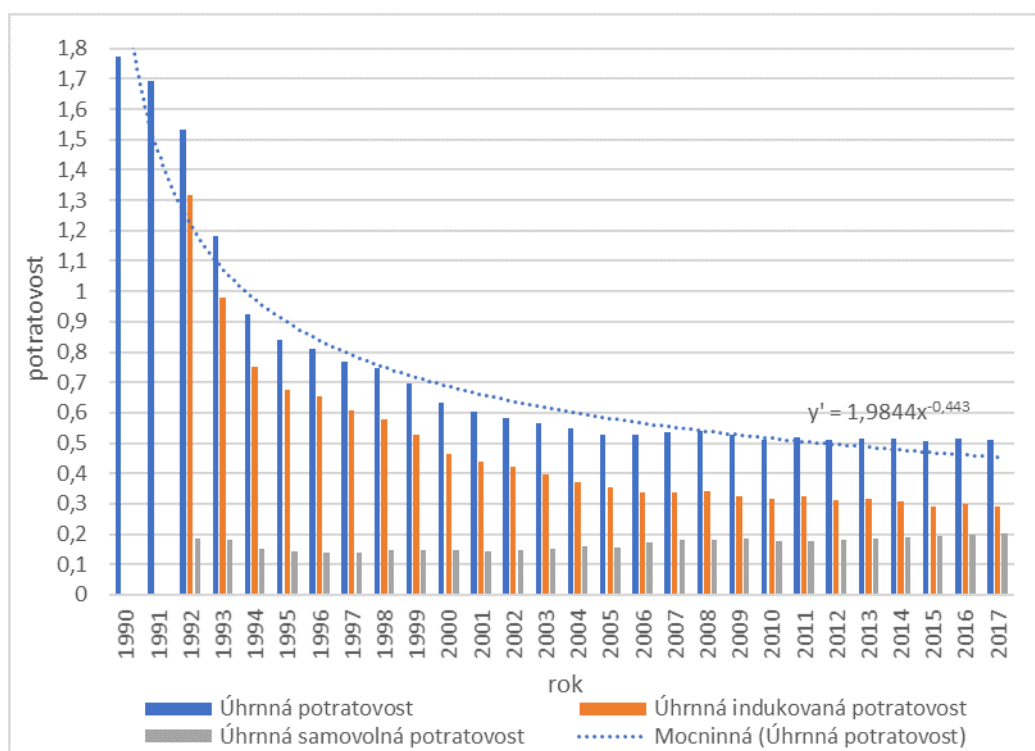
Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

V tabulce 8 je zobrazena predikce vývoje podílu dětí narozených mimo manželství na

roky 2018–2020, vypočítaná v programu Statistica. Relativní chyba prognózy nabývá hodnoty 3,95 %. Znamená to, že model je vhodný pro tvorbu predikce. Na základě minulého vývoje analyzovaného ukazatele lze předpokládat, že podíl dětí narozených mimo manželství bude v budoucnu růst.

Přestože kvadratická trendová funkce popisuje vývoj podílu předmanželských koncepcí v minulosti dobře, pro budoucí vývoj není vhodná. Proto byl zvolen adaptivní model. Pomocí exponenciálního vyrovnávání byl odhadnut podíl předmanželských koncepcí na rok 2018 19,03 %, na rok 2019 17,73 % a na rok 2020 16,43 %. Hodnota MAPE = 8,46 %, tedy model je použitelný pro tvorbu predikce. Grafické znázornění exponenciálního vyrovnání s predikcí lze najít v příloze v grafu 16.

Graf 8: Vývoj potratovosti v letech 1990–2017 a trendová funkce

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

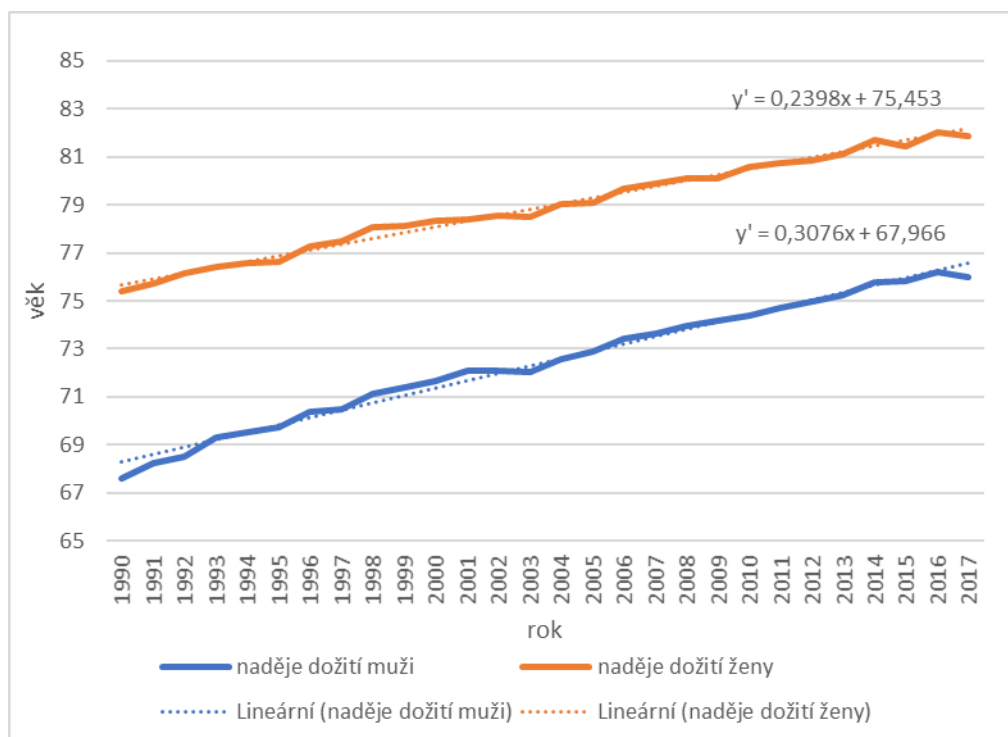
V roce 1986 byla přijata vyhláška o zrušení interrupční komise. Volba o potratu je už jen na ženě. To způsobilo nárůst potratovosti, která od roku 1990 zase klesá, až do roku 2006, kdy se ustaluje na hranici 0,5. Od roku 1992 jsou také dostupná data o indukované a samovolné potratovosti. Samovolná potratovost je poměrně stabilní, po celé sledované období se pohybuje mezi 0,1 a 0,2. Velký pokles je zaznamenán u indukované potratovosti, která klesá

do roku 2006, dále je pak konstantní. V roce 2006 je také nejnižší potratovost od roku 1958. Tento pokles lze vysvětlit velkým rozšířením antikoncepce, která je lehce dostupná pro všechny. Dle Ústavu zdravotnických informací a statistiky České republiky v roce 2008 více jak polovina žen ve věku 15–49 používá antikoncepci z toho 47 % žen hormonální a 7 % nitroděložní.

Trend vývoje potratovosti lze popsat mocninnou trendovou funkcí ve tvaru: $y' = 1,98t^{-0,44}$. Z hodnoty indexu determinace vyplývá, že zvolená funkce vystihuje vývoj daného ukazatele z 94,9 %.

Přestože mocninná trendová funkce popisuje vývoj potratovosti v minulosti dobře, pro budoucí vývoj není vhodná. Proto byl zvolen adaptivní model, který vychází z dat až od roku 2002. Pomocí exponenciálního vyrovnávání bylo odhadnuto že potratovost bude 0,4859 v roce 2018, 0,4806 v roce 2019 a 0,4752 v roce 2020. Hodnota MAPE = 2,52 %, tedy model je vhodný pro tvorbu predikce. Grafické znázornění exponenciálního vyrovnání s predikcí lze najít v příloze v grafu 17.

Graf 9: Vývoj naděje dožití mužů a žen v letech 1990–2017 a trendové funkce

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Naděje dožití má konstantní vzestupnou tendenci, jak lze vidět z grafu 9. Za sledované

období se u žen zvýšila o necelých 7 let a u mužů o necelých 9 let. Pomalu se snižuje rozdíl mezi ženami a muži. Zatímco v roce 1990 je to skoro 8 let, v roce 2017 už jen 6. Lidé se dožívají delšího věku díky pokrokům v medicíně a někteří i díky zdravějšímu životnímu stylu. Nabídka různorodých životních stylů se za posledních 20 let rozrostla. Lidé se orientují na sebe, starají se o sebe, chtějí dobře vypadat. Někteří svůj zdravý životní styl považují i za část svojí identity. Prodlužování naděje dožití jistě souvisí i s odkládáním narození dětí, popř. vstupu do manželství. Lidé předpokládají, že budou mít více času, a že tedy není potřeba spěchat s důležitými rozhodnutími.

Trend vývoje naděje dožití u žen lze popsat lineární trendovou funkcí ve tvaru: $y' = 75,45 + 0,24t$ (viz. výpočet v příloze v tabulce 28). Předpokládá se meziroční nárůst naděje dožití o 0,24 let. Z hodnoty indexu determinace vyplývá, že zvolená funkce vystihuje vývoj daného ukazatele z 99 %. Trend vývoje naděje dožití u mužů lze popsat lineární trendovou funkcí ve tvaru: $y' = 67,97 + 0,31t$. Předpokládá se meziroční nárůst naděje dožití o 0,31 let. Z hodnoty indexu determinace vyplývá, že zvolená funkce vystihuje vývoj daného ukazatele z 98,9 %.

Tabulka 9: Predikce vývoje naděje dožití u mužů a žen na roky 2018–2020

Muži (Relativní chyba prognózy = 0,87 %)

rok	bodová předpověď	-95%	+95%
2018	76,89	76,67	77,10
2019	77,20	76,97	77,42
2020	77,50	77,26	77,74

Ženy (Relativní chyba prognózy = 0,45 %)

2018	82,41	82,25	82,57
2019	82,65	82,48	82,81
2020	82,89	82,71	83,06

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

V tabulce 9 je zobrazena predikce vývoje naděje dožití u mužů a u žen na roky 2018–2020, vypočítaná v programu Statistica. Relativní chyba prognózy nabývá hodnoty 0,87 % u mužů a 0,45 % u žen. Znamená to, že model je velmi vhodný pro tvorbu predikce. Na základě

minulého vývoje analyzovaných ukazatelů lze předpokládat, že naděje dožití u mužů i u žen v budoucnu poroste.

4.2 Statistická analýza postojů české veřejnosti k rodině

4.2.1 Zdroje primárních dat

Zdrojem dat je průzkum „Naše společnost“ realizovaný CVVM SocU AVČR (Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd České republiky) od roku 2001 a navazuje v ní na předchozí výzkumy IVVM (Institut pro výzkum veřejného mínění), probíhající v období let 1946–2000. Výsledky jsou dostupné v Českém sociálněvědním datovém archivu SocU AVČR. Naše společnost je projekt kontinuálního výzkumu veřejného mínění, ve kterém probíhá 10 šetření za rok a sbírají se tak názory obyvatelů České republiky starších 15 let na různá politická, ekonomická i společenská témata. Výběr respondentů se provádí na základě kvótního výběru s kvótami na pohlaví, věk, vzdělání, region a velikost obce.

Dále jsou data čerpána z projektu Evropský výzkum hodnot, který probíhá od roku 1981. Česká republika je poprvé zařazena v roce 1991 a poté v letech 1999 a 2008. Data byla sesbírána v srpnu a září 1991 pomocí náhodného výběru od 2109 respondentů – obyvatel České republiky ve věku 18 až 80 let. V roce 1999 byla data získána v březnu až květnu od 1908 respondentů – obyvatel České republiky ve věku od 18 let. 1080 respondentů bylo z výzkumu funkční gramotnosti dospělých SIALS (Second International Adult Literacy Survey). Tento výzkum ale pokrývá populaci jen do 66 let věku. Proto další rozhovory probíhaly i se staršími respondenty. Výběr probíhal náhodnou procházkou s kvótní koncovkou podle věku, pohlaví a vzdělání a ekonomické aktivity. Data byla vážena na základě mikrocenzu z roku 1996 a všechny veličiny se od něho neodlišují na hladině významnosti 5 procent. Od května do listopadu roku 2008 bylo dotazováno 1821 respondentů starších 18 let, kteří se zdržují na území ČR. Data sbírala společnost SC&C spol. s r.o. pomocí stratifikovaného pravděpodobnostního výběru. Data byla vážena a získána použitím standardizované face to face interview CAPI (Computer Assisted Personal Interviewing).

4.2.2 Statistická analýza názorů české populace na interrupci

Až do května 2018 je v průzkumu Naše společnost opakovaně pokládána otázka:

Názor na interrupci Řekněte, který z těchto názorů je Vám osobně nejbližší?

kde respondenti měli na výběr z možností: 1. žena sama má právo se rozhodnout, 2. povolena jen s přihlédnutím ke zdravotním a sociálním ohledům, 3. povolována jen v případě ohrožení života těhotné ženy, 4. zakázána, 5. nevím

Tabulka 10: Rozdělení názorů na interrupci podle věku

věk	15–29	30–44	45–59	60+	celkově
povolena*	78,90%	76,00%	69,80%	60,70%	70,90%
povolena, ale**	10,00%	16,50%	19,40%	26,50%	18,60%
povolována, ale***	5,30%	5,00%	7,90%	7,60%	6,50%
zakázána	0,50%	0,00%	2,50%	2,50%	1,40%
neví	5,30%	2,50%	0,40%	2,50%	2,60%

* žena sama má právo se rozhodnout

** jen s přihlédnutím ke zdravotním a sociálním ohledům

*** jen v případě ohrožení života těhotné ženy

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSDA, výzkum Naše společnost

Z tabulky 10 je patrné, že celkově ve společnosti převládá názor, že žena má právo se rozhodnout. Dále 18,6 % je pro povolení pouze s přihlédnutím ke zdravotním a sociálním ohledům. V minulosti byly k takovému posouzení oprávněny interrupční komise. Jejich přínos však byl sporný a je tedy otázkou, zda by bylo možné najít funkčnější variantu. Nezanedbatelných 6,5 % je pro zakázání interrupce s tím, že by byla povolována pouze při ohrožení života těhotné ženy. Kontingenční tabulka ukazuje, že čím mladší lidé, tím více se kloní k názoru, že co se týče interrupce, žena má právo se rozhodnout. Ve věkové kategorii 60+ je 36 % pro zakázání, či povolování jen pod určitou podmínkou. Tito respondenti se narodili před rokem 1958, přičemž v období 1936–1958 byly interrupce zakázány. V období 1958–1986 bylo vyžadováno posouzení interrupční komisí a po roce 1986 byla již interrupce povolena bez žádosti. Je tedy pravděpodobné, že lidé vyrůstající v době, kdy byly interrupce zakázány, popřípadě bylo vyžadováno schválení interrupční komise, doteď nezměnili svůj postoj. Další možné vysvětlení může být, že ženy, které samy podstoupily interrupci, zažily určitá psychická traumata a chtějí nyní svým odmítavým postojem chránit další ženy před takovým zážitkem. V kategorii 15–29 let je nejvyšší podíl pro povolení bez výjimky, ale také nejvíce lidí zvolilo možnost, že neví. Tato otázka byla pokládána ve stejném znění od března

roku 2005 a názory se za tu dobu nijak významně nezměnily. Zhruba stejné procento lidí souhlasí s tím, že to je volba ženy. O 2 % méně lidí by v roce 2005 interrupce povolilo s přihlédnutím ke zdravotnímu a sociálnímu stavu ženy, o 1 % méně by je povolilo pouze při ohrožení života ženy, o 1 % více lidí by interrupci zakázalo a o 2 % více lidí neví. Zajímavé jsou ale výsledky z roku 2003, kdy byla otázka formulována jinak, takto:

Do jaké míry souhlasíte s následujícími výroky: Umělé přerušení těhotenství je oprávněné jen tehdy, je-li těhotenstvím ohroženo zdraví ženy nebo dítěte.

20 % odpovědělo rozhodně ano, 29 % spíše ano, 26 % spíše ne, 20 % rozhodně ne a 5 % neví. Výsledky jsou v tomto případě hodně odlišné, protože skoro 50 % souhlasí s výrokem, který pak v pozměněné podobě zastává pouze kolem 6 % lidí. Je otázka, zda takto odlišné výsledky jsou díky jiné, popřípadě návodné formulaci otázky, či zda existují lidé, kteří sice zastávají názor, že žena má právo se rozhodnout, ale zároveň si myslí, že interrupce je oprávněná, jen při ohrožení zdraví ženy nebo dítěte. Vzdělání do jisté míry ovlivňuje názor na interrupci. Výsledky ukazují, že pro zakázání interrupce jsou spíše lidé s neúplným či základním vzděláním. Lidé s vysokoškolským vzděláním jsou naopak z největší části pro to, že žena má právo se rozhodnout, což může souviset s tím, že v dnešní době je normální mít svůj názor a tolerovat názory ostatních.

Tabulka 11: Kontingenční tabulka — Rozdělení četností odpovědí na názor na interrupci v závislosti na věku po sloučení kategorií „jen v případě ohrožení života“ a „zakázána“

názor na interrupci	věk				celkem
	15–29	30–44	45–59	60+	
žena má právo se rozhodnout	165	212	169	167	713
je ze zdravotních a sociálních důvodů	21	46	47	73	187
jen v ohrožení života + zakázána	12	14	25	28	79
neví	11	7	1	7	26
celkem	209	279	242	275	1005

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSDA, výzkum Naše společnost

Bylo testováno, zda má věk vliv na názor na interrupci. V příloze je kontingenční ta-

bulka 30, která ale nespĺňuje podmínky nezávislosti pro použití χ^2 – testu, protože obsahuje jednu nulovou hodnotu. Žádný z respondentů ve věku 30–44 let neodpověděl, že by interrupce měla být zakázána. Odpovědi „jen v případě ohrožení života“ a „zakázána“ byly tedy sloučeny a nově vzniklá kontingenční tabulka 11 je v příloze. Poté byl použit χ^2 – test. Protože hodnota $p < \alpha$, byla zamítnuta nulová hypotéza a prokázalo se, že mezi sledovanými znaky existuje statisticky významná závislost. Věk tedy ovlivňuje názor na interrupci. Koeficient kontingence, vypočítaný v příloze v tabulce 31, nabývá hodnoty 0,20327, závislost lze označit za slabou.

4.2.3 Statistická analýza názorů české populace na výchovu jednoho rodiče

V únoru 2017 ve výzkumu Naše společnost byla zatím naposledy položena poměrně často se opakující otázka:

Do jaké míry souhlasíte, nebo nesouhlasíte s následujícími výroky? Jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře jako oba rodiče společně.

Respondenti měli na výběr ze škály 5 možností od *rozhodně souhlasím* po *rozhodně nesouhlasím* nebo možnost *nevím*.

Kromě toho, že se rodí více mimomanželských dětí do domácností, v nichž spolu žijí ne-sezdaní partneři, také stoupá počet rodičů, kteří dítě vychovávají sami, popřípadě mají dítě ve střídavé péči. Může vyvstat otázka, jestli to nějak negativně ovlivňuje výchovu dítěte. Názory respondentů, poměrně zajímavé, jsou uvedeny v kontingenční tabulce 12 a procentuelně v příloze v tabulce 32. Skoro 50 % souhlasí s výrokem, že jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře jako oba rodiče společně a necelých 28 % je proti. Ve společnosti tedy převažuje názor, že jeden rodič může dítě vychovat stejně dobře, jako když ho vychovávají oba. Trochu odlišný postoj zastávají muži a ženy. O více než 16 % žen oproti mužům souhlasí s tím že jeden rodič může dítě vychovat stejně dobře, naopak o 12 % více mužů s tímto výrokem nesouhlasí. Může to být dáno tím, že ženy si věří, že by dítě vychovaly stejně dobře i samy, a muži si až zas tolik nevěří, že by to sami zvládli. Otázka je, jestli si to lidé opravdu myslí, nebo si spíše přejí, aby to bylo pravda. Pokud vychovává dítě rodič sám, musí věřit tomu, že to zvládne stejně dobře. Může to být také tím, že někteří lidé mají špatnou zkušenost s vý-

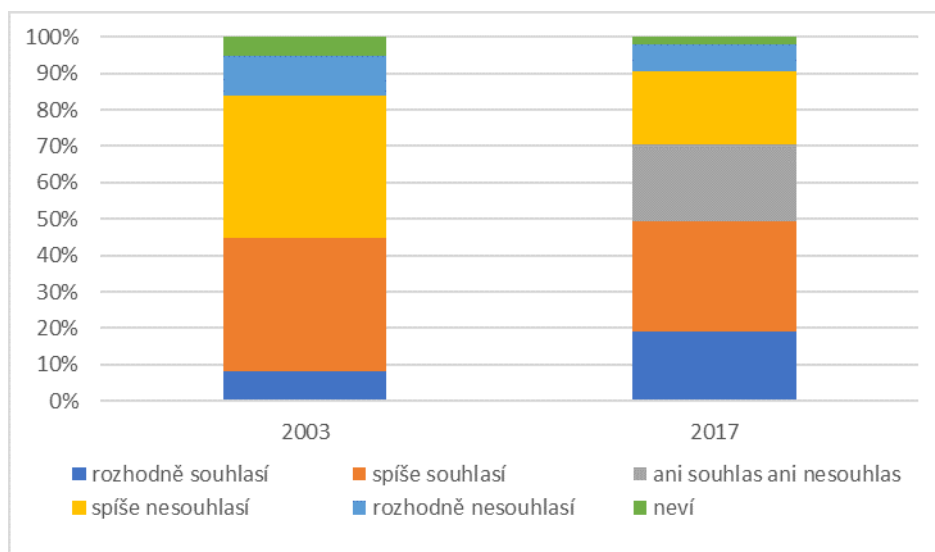
Tabulka 12: Kontingenční tabulka – Rozdělení četností odpovědí na otázku zda „jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře“ v závislosti na pohlaví

odpověď	muži	ženy	celkem
rozhodně souhlasí	76	119	195
spíše souhlasí	125	182	307
ani souhlas ani nesouhlas	113	104	217
spíše nesouhlasí	119	85	204
rozhodně nesouhlasí	48	29	77
neví	12	7	19
celkem	493	526	1019

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSDA, výzkum Naše společnost

chovou ve dvou, vztahové problémy a nesrovnalosti jsou přenášeny na děti a proto si myslí, že by to sami zvládli lépe.

Graf 10: Srovnání rozdělení názoru na otázku, jestli jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře, v letech 2003 a 2017

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSDA, výzkum Naše společnost

Při srovnání s výsledky v dřívějších letech lze pozorovat jistý posun (srovnání roku 2003 a 2017 v grafu 10). Poprvé se otázka v mírně pozměněném znění (*Dítě může vychovávat stejně dobře jeden z rodičů jako oba společně.*) objevila v dubnu 2003. Respondenti vybírali pouze ze čtyř možností na škále, nebyla možnost *ani souhlasím, ani nesouhlasím*. Pouze 9,4 % odpovědí bylo rozhodně souhlasím, což je skoro o 10 % méně než v roce 2017. Spíše souhlasilo 28,3 %, spíše nesouhlasilo 39,5 % a rozhodně nesouhlasilo 17,9 %. Dohromady tedy nesouhlasilo více než 57 % lidí, což je výrazně více než 27,6 %, kteří nesouhlasili v roce 2017. Z malé části to bude ovlivněno přidáním možnosti *ani souhlasím, ani nesouhlasím*, přesto však je vidět jistý posun v názorech společnosti na toto téma. Mezi roky 2003 a 2017 stoupl podíl dětí narozených mimo manželství o více jak 20 % (graf 7), není tedy divu, že více lidí zastává názor, že výchova jednoho rodiče je stejně dobrá, jako výchova obou.

Tabulka 13: Testování závislosti názoru „jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře“ na pohlaví

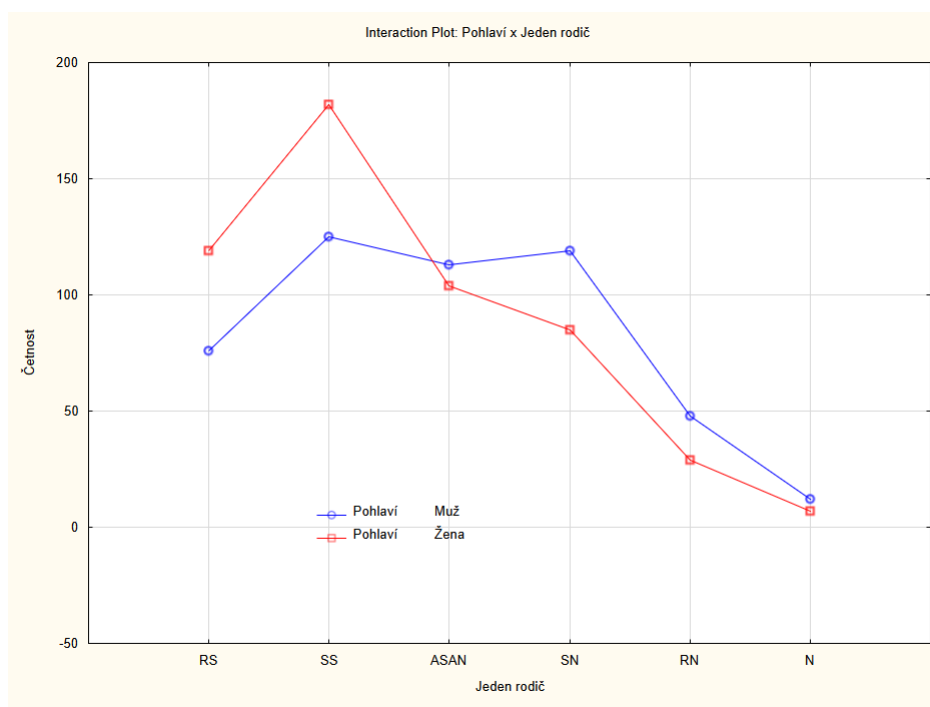
Statistic	Statistics: Jeden rodič(6) x Pohlaví(2) (V1702_F1)		
	Chi-square	df	p
Pearson Chi-square	31,07305	df=5	p=,00001
M-L Chi-square	31,27135	df=5	p=,00001
Phi	,1746244		
Contingency coefficient	,1720213		
Cramér's V	,1746244		

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSDA, výzkum Naše společnost

Analýza, zda pohlaví má vliv na názor, jestli jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře jako oba rodiče společně, je v tabulkách 12 a 13. Kontingenční tabulka 12 ukazuje výslednou strukturu odpovědí a s ní spojené testování je v tabulce 13. V průběhu očištění dat byly vyřazeni respondenti, kteří na tuto otázku neodpověděli. Byly splněny podmínky nezávislosti pro použití χ^2 – testu. Protože hodnota $p < \alpha$, byla zamítnuta nulová hypotéza a prokázalo se, že mezi sledovanými znaky existuje statisticky významná závislost. Pohlaví tedy ovlivňuje názor, jestli jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře. Koeficient kontingence nabývá hodnoty 0,1746, závislost lze označit za slabou.

Z grafu 11 je vidět, že nejvíce se liší názory mezi muži a ženami při odpovědích SS – spíše souhlasím, RS – rozhodně souhlasím a SN – spíše nesouhlasím. Zatímco u žen převládá souhlas s názorem, počet mužů, kteří souhlasí a nesouhlasí s názorem, je přibližně stejný.

Graf 11: Rozdělení četností odpovědí na otázku: jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře podle pohlaví

pozn: RS – rozhodně souhlasím, SS – spíše souhlasím, ASAN – ani souhlasím ani nesouhlasím, SN – spíše nesouhlasím, RN – rozhodně nesouhlasím, N – nevím

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSDA, výzkum Naše společnost

Počet žen, které souhlasily, převyšuje počet mužů, kteří souhlasili, tedy více žen zastává názor, že vychovat dítě může jeden rodič stejně dobře jako dva. To může být dáno tím, že ženy si více věří ve výchově dětí. Pro muže může být těžké si vůbec představit, že by měli dítě vychovávat sami. Některé ženy žijící s otcem dětí mohou vnímat, že přínos otce pro dítě není nijak velká (otec hodně pracuje a nestará se o děti) a klonit se tak k názoru, že jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře. Hodně lidí s názorem ani souhlasí ani nesouhlasí, což může být důsledek nutného zjednodušení otázky. Tento výrok je poměrně silný a lidé se radši nepřikloní ani na jednu stranu, což by třeba udělali, kdyby otázka byla rozvinutější.

4.2.4 Statistická analýza názorů na důležitost manželství

Otázka naposledy položená v únoru 2017 ve výzkumu Naše společnost: *Do jaké míry souhlasíte, nebo nesouhlasíte s následujícími výroky? Pokud žijí oba rodiče se svými dětmi ve společné domácnosti, není nutné, aby byli manželé.* má možnosti odpovědí na 5 členné škále od *rozhodně souhlasím až po rozhodně nesouhlasím* a možnost *nevím*.

Tabulka 14: Kontingenční tabulka – Rozdělení četností odpovědí na výrok: rodiče nemusejí být manželé v závislosti na věku

Summary Frequency Table (V1702_F1)					
Table: Rodiče nemusejí být manželé(6) x Věk(4)					
Rodiče nemusejí být manželé	Věk 15 - 29	Věk 30 - 44	Věk 45 - 59	Věk 60+	Row Totals
Rozhodně souhlasí	51	59	35	34	179
Spíše souhlasí	82	90	68	69	309
Ani souhlas ani nesouhlas	51	73	74	98	296
Spíše nesouhlasí	20	32	41	54	147
Rozhodně nesouhlasí	10	19	17	20	66
Neví	7	4	4	6	21
All Grps	221	277	239	281	1018

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSDA, výzkum Naše společnost

Z tabulky 14 je vidět, že postoj ke společnému soužití bez manželství je obecně spíše kladný. Rozdělení podle věku ukazuje, že více naklonění této alternativě jsou mladší lidé. Dle tabulky 33 v příloze, více jak 60 % v kategorii 15–29 souhlasí, že rodiče nemusejí být manželé, v kategorii 60+ je to jen necelých 37 %. Zato nesouhlasí s tímto tvrzením 13,5 % z kategorie 15–29 a 26,3 % z kategorie 60+. Celkově s tímto tvrzením souhlasí 48 %. Převládá tedy názor, že je normální, když se dítě narodí a dále pak žije v rodině, kde maminka s tatínkem nejsou sezdáni. Lidé v dnešní době nechtějí moc velké závazky a to především do budoucna. Vidí jako jednodušší variantu žít spolu bez závazků s tím, že když se něco pokazí, je jednoduchá cesta k rozchodu, k ničemu se nezavázali. Dítě samo o sobě je veliký závazek, ať již je toto rozhodnutí učiněno vědomě, či se to jednoduše „stane“ a rodiče se rozhodnou dítě si ponechat. Bohužel se narození dítěte, chápané dříve jako závazek pro oba rodiče, stává více a více závazkem pouze pro matku. Lidé nechtějí nést důsledky svých dřívějších rozhodnutí. Mít dítě je pro ně jednodušší představa – dítě je bude naplňovat, občas možná rozčilovat, ale nakonec vyroste a odstěhuje se. Partnera si oproti tomu manželstvím připoutávají na celý

život a toto pouto může být v budoucnu zdrojem bolesti.

Tabulka 15: Testování závislosti názoru, rodiče nemusejí být manželé, na věku

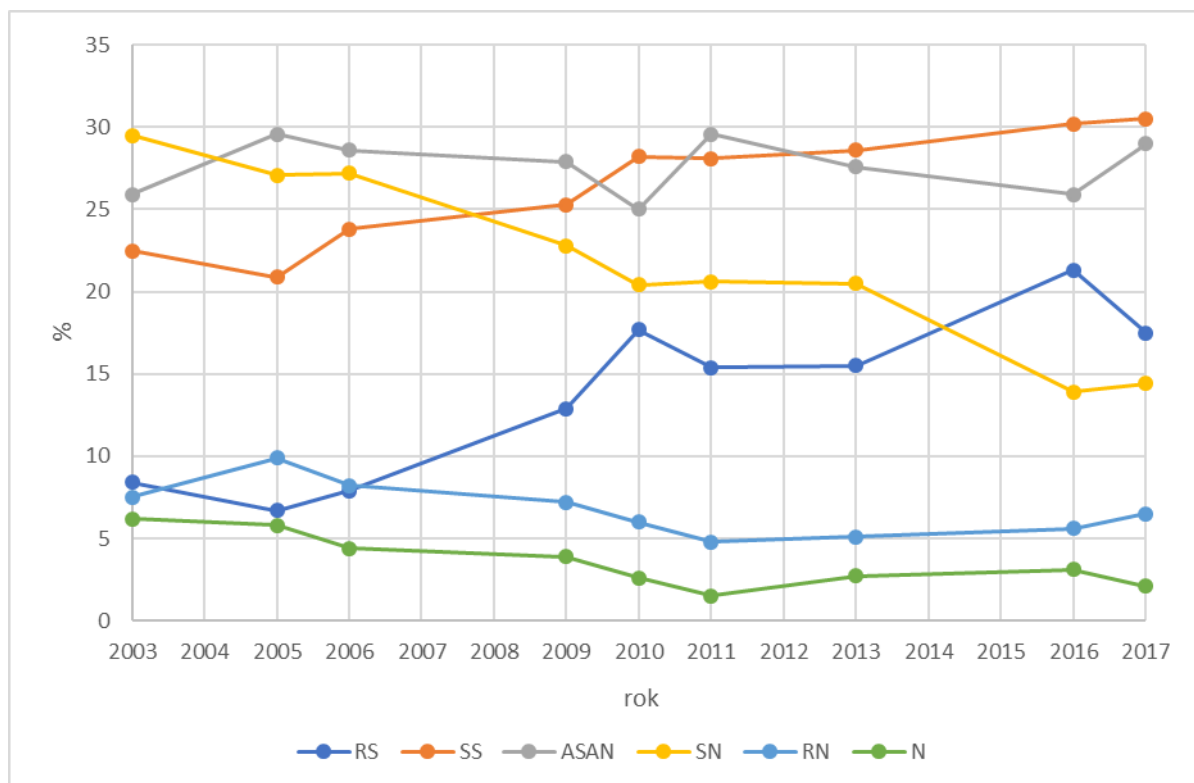
Statistic	Statistics: Rodiče nemusejí být manželé(6) x Věk(4) (V1702_F1)		
	Chi-square	df	p
Pearson Chi-square	41,46375	df=15	p=,00027
M-L Chi-square	42,02151	df=15	p=,00022
Phi	,2018182		
Contingency coefficient	,1978296		
Cramér's V	,1165198		

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSDA, výzkum Naše společnost

Analýza závislosti věku na názoru, jestli rodiče by měli být i manželé, je v tabulkách 14 a 15. V průběhu očištění dat byly vyřazeni respondenti, kteří na tuto otázku neodpověděli. Byly splněny podmínky nezávislosti pro použití χ^2 -testu. Protože hodnota $p < \alpha$, byla zamítnuta nulová hypotéza a prokázalo se, že mezi sledovanými znaky existuje statisticky významná závislost. Věk tedy ovlivňuje názor, jestli rodiče by měli být i manželé. Koeficient kontingence nabývá hodnoty 0,1978, závislost lze označit za slabou.

V roce 2003 byla položena stejná otázka jako v roce 2017. Výsledky ukázaly, že necelých 31 % s výrokem souhlasí a naopak 37 % s výrokem nesouhlasí. Výsledky z roku 2017, kdy souhlasilo 48 % a nesouhlasilo necelých 21 %, tedy ukazují určitý posun. Graf 12 ukazuje podrobnější vývoj názorů v průběhu let. Hodnoty se stále mění a dnešní společnost se snaží být tolerantní k rozmanitým formám rodiny do které patří i rodiče, kteří nejsou manželé ať už spolu bydlí nebo ne. S názorem rozhodně souhlasí o 9 % více lidí a naopak o 15 % méně lidí s výrokem spíše nesouhlasí. Procento lidí, kteří s výrokem ani souhlasí ani nesouhlasí, se stále pohybuje mezi 25 % a 30 %. Tedy pro čtvrtinu nebo více lidí je názor málo specifikovaný a nepřiklání se ani na jednu stranu. Dokáží si představit situaci ve které by s názorem souhlasili i tu ve které ne.

V Evropském výzkumu hodnot, který probíhal v roce 1991, 1999 a 2008, byla položena otázka: *Souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícím výrokem? Manželství je zastaralá instituce.* Kde jako odpověď mohli respondenti zvolit buď *souhlasím*, nebo *nesouhlasím*. Protože lze vidět velký posun uvedu zde nejpodobnější otázku z výzkumné práce Naše společnost: *Do jaké míry souhlasíte, nebo nesouhlasíte s následujícími výroky? Manželství je zbytečná instituce.* Zde byla širší škála odpovědí od *rozhodně souhlasím* do *rozhodně nesouhlasím* a

Graf 12: Vývoj názoru rodiče nemusejí být manželé v čase

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSDA, výzkum Naše společnost

nevím.

Tabulka 16: Rozdělení názorů na postoje k rodině: „Manželství je zastaralá instituce“ podle pohlaví v letech 1991, 1999 a 2008

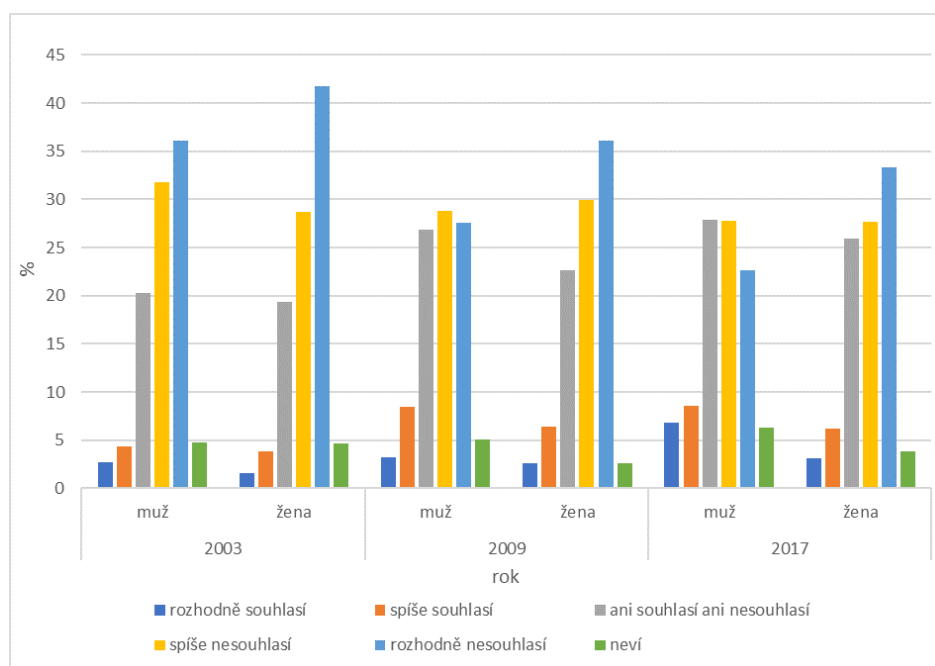
Rok	Postoj	Muž	Žena
1991	Souhlasí	7,4%	6,6%
	Nesouhlasí	92,6%	93,4%
1999	Souhlasí	10,3%	10,4%
	Nesouhlasí	89,7%	89,6%
2008	Souhlasí	24,7%	21,4%
	Nesouhlasí	75,3%	78,6%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSDA, Evropský výzkum hodnot

Z tabulky 16 je vidět obrovský posun ve vnímání manželství. Zatímco v roce 1991 kolem 7 % respondentů souhlasí s výrokem, že manželství je zastaralá instituce, v roce 2008 je to

už 23 %. Největší posun je zaznamenán mezi roky 1999 a 2008. V roce 2008 také lze vidět největší rozdíl mezi muži a ženami, kde o 3,3 % více mužů s výrokem souhlasí. Ženy mají k manželství blíže než muži, pravděpodobně kvůli dětem. Ještě nedávno bylo jediným úkolem ženy rodit děti a starat se o domácnost a manžela. Teď tomu tak již není, ale stejně jsou pro ženu děti a jejich zabezpečení důležité a mnoho žen volí manželství jako nejefektivnější prostředí pro výchovu dětí.

Graf 13: Rozdělení názorů na postoje k rodině: Manželství je zbytečné podle pohlaví v letech 2003, 2009, 2017

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSDA, výzkum Naše společnost

Graf 13 ilustruje posun hodnot od roku 2003 do roku 2017, kdy v roce 2003 7 % mužů zastávalo názor, že manželství je zbytečné a v roce 2017 již 15,4 % (procenta jsou v příloze v tabulce 34). S tímto tvrzením nesouhlasilo skoro 68 % (2003) mužů, což pokleslo na něco málo přes 50 % (2017). Ženy jsou trochu opatrnější, v roce 2003 souhlasí s tvrzením 4,4 %, v roce 2017 9,3 %, nesouhlasí 70,5 % (2003) a 61 % (2017), což je menší posun než u mužů. Manželství je zbytečné je hodně silný výrok, což může některé, spíše ženy, odradit od kladné odpovědi. I když někteří z respondentů nežijí, ani nechtějí žít v manželství, nemusí to znamenat, že si myslí, že manželství je zbytečné.

Při porovnání tabulek 16 a 34 lze sledovat posun. Manželství, které dříve bylo jedno z

nejdůležitějších na žebříčku hodnot se začíná posunovat níže. Lidé čím dál více tíhnou k názoru, že je to zastaralá instituce, popřípadě že je zbytečné. Větší posun je vidět mezi roky 1999–2008 a 2003–2009. Z toho vyplývá, že největší názorová změna probíhá na začátku 21. století. Z porovnání obou výroků z let 2008 a 2009 vychází, že výrok Manželství je zbytečné chápou lidé jako silnější, tedy že existují lidé, kteří by odpověděli, že manželství je zastaralá instituce a zároveň si nemyslí, že je zbytečné.

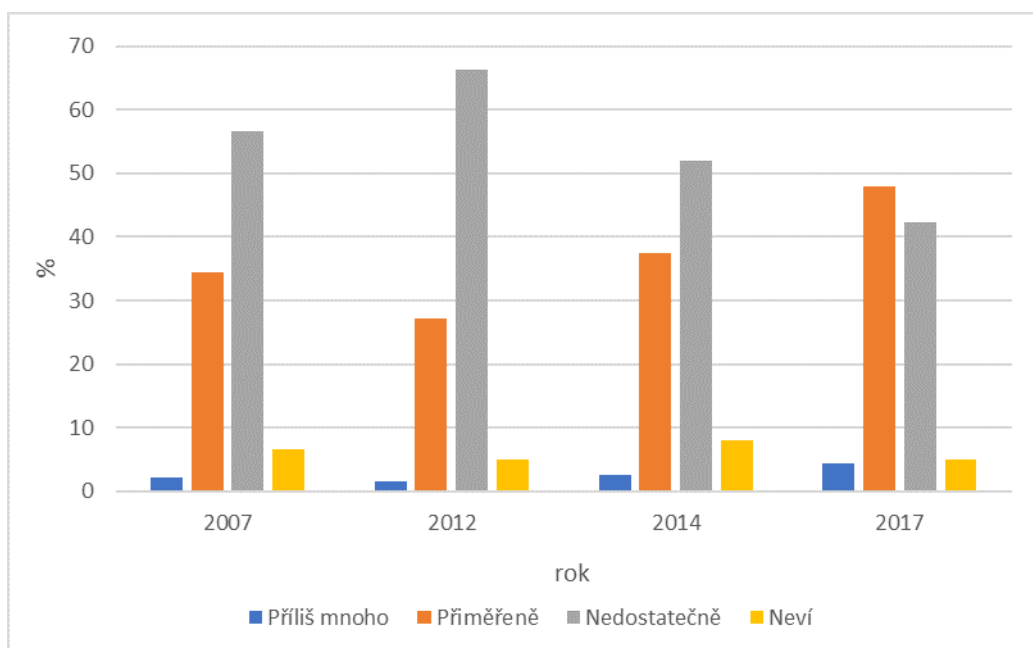
4.2.5 Vývoj názoru na rodinnou politiku

Ve výzkumu Naše společnost se opakuje otázka:

Domníváte se, že se vláda stará o sociální situaci rodin s dětmi

s následujícími možnými odpověďmi: *Příliš mnoho, Přiměřeně, Nedostatečně, Nevím.*

Graf 14: Vývoj názoru na rodinnou politiku v čase

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSDA, výzkum Naše společnost

Graf 14 ilustruje změnu pohledu české populace na rodinnou politiku. V roce 2017 je poprvé nejvíce procentuálně zastoupena odpověď *Přiměřeně*. Také 4,5 % lidí si myslí, že se vláda stará příliš mnoho, což je ze všech let nejvíce. To by se dalo vysvětlit větším počtem lidí, kteří dítě nemají a ani neplánují, protože těmto lidem se může zdát zbytečné, že stát

podporuje rodiče. Dříve si většina lidí myslela, v roce 2012 více než 66 %, že podpora státu je nedostatečná. V roce 2017 je to 42,4 %, což je stále hodně. Očekávání od státu může být velice subjektivní, někomu může připadat, že peníze, které rodiče od státu dostávají jsou malé v poměru k tomu, jaký přínos bude mít dítě pro stát v budoucnu. Pro někoho může být podpora přiměřená, protože si myslí, že děti jsou rozhodnutí rodičů, kteří by se pro ně měli rozhodnout jen pokud na to mají prostředky. V roce 2008 proběhlo snížení dávek určených rodičům s dětmi a v roce 2011 se omezilo porodné jen na první dítě a jen pro lidi s nízkým příjmem. To způsobilo v roce 2012 snížení procentuálního zastoupení odpovědí příliš mnoho a přiměřeně a naopak zvýšení odpovědi nedostatečně. Na konci roku 2012 se mění podmínky pro rodičovský příspěvek. Není například žádný rozdíl mezi rodiči, kteří jsou s dětmi doma a těmi co brzy nastupují do práce, jak tomu bylo dříve. Toto je zřejmě důvodem k nárůstu odpovědi přiměřeně a poklesu odpovědi nedostatečně v dalších letech.

5 Výsledky a diskuse

Mezi roky 1990 a 2013 klesl počet sňatků/rok o 50 000 na 43 499. V roce 2013 se tento trend obrací a počet sňatků začíná zase pomalu růst. Dle predikce tento trend následující tři roky setrvává. V roce 2013 prvosňatečnost klesla pod 60 % u žen a pod 52 % u mužů a od tohoto minima má také pomalou vzrůstající tendenci. U žen by měl růst v budoucnu pokračovat, u mužů naopak klesat. Ve zkoumaném období měla prvosňatečnost u mužů i žen trend vývoje stejný, je tedy pravděpodobné, že skutečnost bude odlišná od předpovědi, díky hodnotě relativní chyby prognózy, která je mezi 5–10 %. Průměrný věk při prvním sňatku rostl: od roku 1990 do roku 2014 u žen a do roku 2015 u mužů. Za toto období se zvýšil o 8 let a v roce 2017 dosahuje 32 let u mužů a 30 let u žen. V budoucnu je očekáván mírný pokles. Bodová předpověď pro ženy na roky 2018–2020 je 29,87; 29,83 a 29,78 let a pro muže 32,38; 32,34 a 32,26. Rozvody se pohybují kolem 30 000 za rok, v posledních letech se však jejich počet snížil na 25 000 za rok a do budoucna by jich mělo nadále ubývat. Průměrná délka trvání manželství při rozvodu roste – v roce 2017 dosáhla 13,2 let a je očekáván další růst, v roce 2020 by měla být 13,7 let. Také plodnost žen roste. Plodnost roste, po velkém propadu v 90. letech, kdy mezi roky 1996–2003 byla plodnost nižší než 1,2 dítěte na ženu. V roce 2017 se již blíží k 1,7 dítěte na ženu a v příštích letech podle predikce dále poroste. Průměrný věk matek při porodu se za sledované období zvýšil o 5 let na 30,02 let v roce 2017. Predikce na roky 2018–2020 ukazuje lehké zvýšení na 30,32; 30,38 a 30,44. Velký nárůst proběhl u podílu dětí narozených mimo manželství. Za sledované období stoupl z necelých 10 % na téměř 50 % a předpověď budoucího vývoje ukazuje stále stoupající tendenci. V letech 2018–2020 je bodová předpověď 52,31 %, 53,91 % a 55,52 %. Naopak potratovost v 90. letech výrazně poklesla, v roce 2017 se pohybuje kolem 0,5 potratu na ženu, dále by měla klesat např. v roce 2019 na 0,48 potratu na ženu. Naděje dožití má vzrůstající tendenci a predikce naděje dožití u žen v letech 2018–2020 je 82,41; 82,65 a 82,89 let. U mužů je odhad 76,89; 77,20 a 77,50 let.

Tabulka 17: Směr budoucího vývoje zkoumaných ukazatelů

Ukazatel	Směr budoucího vývoje
Sňatky	↗
Rozvody	↘
Prvosňatečnost-muži	↘
Prvosňatečnost-ženy	↗
Věk při sňatku-muži	↘
Věk při sňatku-ženy	↘
Rozvodovost	↘
Plodnost	↗
Věk matek	↗
Věk matek 1. dětí	↗
Mimomanželské děti	↗
Předmanželské koncepce	↘
Potratovost	↘
Naděje dožití-muži	↗
Naděje dožití-ženy	↗

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Po velkých změnách v 90. letech se vývoj poměrně ustálil. Prodloužila se naděje dožití, lidé počítají s tím, že mají na vše více času, odkládají důležitá životní rozhodnutí. Jedním z životních cílů žen zůstává založení rodiny. Ženy však chtějí nejdříve studovat, cestovat, budovat kariéru a osobně se rozvíjet. Rozhodnutí o dítěti, dětech, popřípadě sňatku odsouvají na později, což má za následek i menší počet narozených dětí. Lidé také chtějí zajistit sobě a svým dětem určitý komfort a snaží se tedy nejprve finančně zabezpečit a až potom uvažují o dětech. Preferují tzv. „kvalitu“ dětí před „kvantitou“. Rodiče radši mají jen jedno dítě, kterému zajistí výbornou péči, než aby měli dětí více a díky tomu jejich péče byla roztržštěná a ekonomicky na nižší úrovni. (Palonciová, 2009, s. 103)

Z výzkumu veřejného mínění v roce 2018 vyplynulo, že 71 % populace si myslí, že rozhodnutí o interrupci by mělo být čistě právo ženy, přičemž existuje slabá závislost mezi tímto postojem a věkem. Mladší lidé jsou více pro, aby to bylo právem ženy, starší se více kloní k zákazu interrupce. V roce 2017 skoro 50 % dotazovaných souhlasí s výrokem, že jeden rodič dokáže vychovat dítě stejně dobře jako oba rodiče. Prokázala se slabá závislost tohoto výroku na pohlaví, přičemž více s tímto výrokiem souhlasí ženy. S názorem, že rodiče nemusí být manželé, souhlasí také skoro 50 % dotazovaných, přičemž existuje slabá závislost mezi

věkem a souhlasem s tímto názorem. Mladší lidé spíše souhlasí. V roce 2008 o 17 % více lidí odpovědělo, že manželství je zastaralá instituce, než v roce 1991. V roce 2017 pak o 9 % více lidí odpovědělo, že manželství je zbytečné, než v roce 2003.

Hodnoty ve společnosti se tedy proměnily a dále se mění. Většina lidí si myslí, že interrupce je právo ženy, ale ještě v roce 1958 byla v České republice zakázána. Přesto, že je nyní povolena, počet potratů od roku 1990 výrazně poklesl, pravděpodobně díky rozšíření dostupné antikoncepce. Skoro polovina lidí si myslí, že jeden rodič dokáže dítě vychovat stejně dobře jako oba rodiče (19,1 % rozhodně souhlasí, 30,1 % spíše souhlasí), což je výrok se kterým by zřejmě nesouhlasila většina psychologů. Protože se však v dnešní době rodí téměř 50 % dětí mimo manželství, lidé tomu přizpůsobují i své postoje. Z tohoto důvodu také skoro polovina lidí souhlasí s tím, že rodiče nemusí být manželé. Pohled na manželství se tak mění. Instituce rodiny ztratila na svém významu a lidé si stále více myslí, že manželství je zastaralá či dokonce zbytečná forma soužití. Sňatků ubývá, přičemž rozvody se drží přibližně na stejné úrovni. Lidé opustili představu, že si vezmou někoho, s kým budou do konce života. Někteří jsou proti svazku jako takovému, protože ani nevěří, že je tato instituce funkční.

S nízkou plodností přichází problémy pro stát a jeho ekonomiku. Není zřejmé, kdo bude financovat důchody, když bude stále méně lidí v produktivním věku. A protože existují jiné, výhodnější způsoby zajištění se do budoucna, než mít děti, lidé zvažují náklady jednotlivých příležitostí, když o dětech uvažují. Mít dítě a vychovat ho je drahé. Lidé, kteří se pro ně rozhodnou, musí obětovat spoustu času a peněz na jeho výchovu, výživu a udržení ekonomického standardu rodiny. Pro některé je lákavější než rodina a potomci lepší bydlení, auto, či jiné osobní věci. Emocionální stránku věci pak kompenzují pořízením například domácího mazlíčka (MPSV, b, s. 11).

Stát se stará o rodiny s dětmi skrze rodinnou politiku. Poskytuje rodičovský příspěvek, slevy na daních a další dávky. 48 % lidí si myslí, že se vláda stará o sociální situaci rodin s dětmi přiměřeně, ale současně si 42 % lidí myslí, že se stát stará málo. Vyšší plodnost je pro stát ekonomicky výhodná a rodinná politika a podpora rodin tak může vypadat skutečně jako nedostatečná. Každé nově narozené dítě je člověk, který jednou bude pracovat, odvádět státu daně a podporovat důchodový systém, zajišťující stárnoucí populaci. Z pohledu bezdětných však může být podpora rodin nespravedlivou výhodou. Z jejich pohledu by měla být rodina a rození dětí svobodnou volbou jednotlivce.

6 Závěr

Rodina je tradičně považována za základní pilíř společnosti. V České republice se však od 90. let 20. století výrazně mění její podoba. Změna společenského klimatu s sebou přinesla i změny ekonomické, či změny v reprodukčním chování společnosti. Oproti minulosti ubylo počtu sňatků, snížila se plodnost, nyní však oba ukazatele mají vzrůstající tendenci. Velká změna proběhla u podílu dětí narozených mimo manželství, za sledované období vzrostl o 40 % a je očekáván další růst. Ve spojení s touto změnou lze vidět posun názorů české společnosti, kdy v roce 2017 20 % lidí odpovědělo, že rozhodně souhlasí s tvrzením, jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře jako oba dva, v roce 2003 taktéž odpovědělo jen 8 %.

V roce 2017 si 42 % lidí myslelo, že se stát stará o sociální situaci rodin s dětmi nepřiměřeně. Rodinná politika je aktuálně probírané téma v politice. Řeší se budoucí podoba dříve slíbeného navýšení rodičovského příspěvku. Zůstává otázkou, jestli toto řešení je vhodné i do budoucna. Zda by nebylo lepší změnit model rodinné politiky. Dosáhnout toho, aby rodiče byli spokojeni s podporou státu.

Rodinné formy jsou různé a postojů je mnoho. Ke každému tématu lze najít odpůrce i příznivce. Celkově se však může říci, že se Česká republika, spolu s ostatními zeměmi západní společnosti, otevírá novým možnostem, mění své postoje a pohledy na rodinu a nové formy rodiny, či postoje k ní přijímá, souhlasí s nimi, popřípadě je alespoň toleruje.

7 Literatura

Bacci, M. L. Comment: Desired family size and the future course of fertility. *Population and Development Review*. 2001, 27, s. 282–289.

Becker, G. S. *A Treatise on the Family*. Harvard University Press, enlarged edition, 1993. ISBN 978-06-7490-699-0.

Burch, T. K. Household and family demography: A bibliographic essay. *Population Index*. 1979, s. 173–195.

Chaloupkova, J. De-standardization of early family trajectories in the Czech Republic: A crosscohort comparison. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2010, 46, 3, s. 427–452.

Chaloupková, J. Nejdříve dítě, potom svatba? Rodinné dráhy neprovdaných matek. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 2011, 12, 2, s. 30–39.

Chesnais, J.-C. Fertility, family, and social policy in contemporary Western Europe. *Population and development review*. 1996, s. 729–739.

Edin, K. – Reed, J. M. Why don't they just get married? Barriers to marriage among the disadvantaged. *The Future of Children*. 2005, s. 117–137.

Ermisch, J. F. *An economic analysis of the family*. Princeton University Press, 2016. ISBN 0-691-09667-8.

Fenger, H. M. Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology. *Contemporary issues and ideas in social sciences*. 2007, 3, 2.

- Gauthier, A. H. The impact of family policies on fertility in industrialized countries: a review of the literature. *Population research and policy review*. 2007, 26, 3, s. 323–346.
- Geist, B. *Sociologický slovník*. Victoria publishing, 1992. ISBN 978-80-8560-528-0.
- Giddens, A. – Sutton, P. W. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80-257-0807-1.
- Gittins, D. *The family in question: Changing households and familiar ideologies*. London England Macmillian Publishers, 1985. ISBN 978-0-333-54570-6.
- Goldthorpe, J. H. – Goldthorpe, O. F. J. H. *On sociology: Numbers, narratives, and the integration of research and theory*. Oxford University Press on Demand, 2000. ISBN 978-0-19-829572-3.
- Hampl, O. – Bartoš, F. Analýza nerovného postavení rodin s dětmi a možnosti zmírnění této nerovnosti. *Demografie*. 2009, 2, s. 115–126.
- Hamplová, D. et al. *Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-128-6.
- Hamplová, D. et al. *Proměny rodinných a profesních startů*. Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2010. ISBN 978-80-7330-185-9.
- Heuveline, P. – Timberlake, J. M. The role of cohabitation in family formation: The United States in comparative perspective. *Journal of marriage and family*. 2004, 66, 5, s. 1214–1230.
- Hindls, R. – Hronová, S. – Novák, I. *Metody statistické analýzy pro ekonomy*. Management press, 2000. ISBN 978-80-7261-013-6.
- Hyzl, J. – Kulhavý, M. – Rusnok, J. *Penzijní reforma pro Českou republiku (inovativní přístup)*. ŠkodaAuto Vysoká škola, 2005.
- Kába, B. – Svatošová, L. *Statistické nástroje ekonomického výzkumu*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, sro, 2012. ISBN 978-80-7380-359-9.
- Kalibová, K. *Úvod do demografie*. 52 s. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0222-9.

- Klufová, R. *Základy demografie*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Ekonomická fakulta, 2008. ISBN 978-80-7394-125-3.
- Kocourková, J. Současný baby-boom v České republice a rodinná politika. *Demografie*. 2008, 50, 4, s. 240–249.
- König, R. *Soziologie: das fischer lexikon*. Fischer Bucherei, 1968.
- Lesthaeghe, R. – Moors, G. *Living Arrangements, Socio-Economic Position, and Values Among Young Adults: A pattern description for Belgium, France, the Netherlands, and West-Germany, 1990*, s. 1–56. 1995.
- Linhart, J. et al. *Velký sociologický slovník*. Karolinum, 1996. ISBN 978-80-7184-310-8.
- McDonald, P. Sustaining fertility through public policy: The range of options. *Population*. 2002, 57, 3, s. 417–446.
- Mitchell, E. *Finanční podpora rodin s dětmi v České republice v evropském kontextu*. Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2010. ISBN 978-80-7330-183-5.
- Mlčoch, L. Rodina jako priorita: sociálně soudržná, ekonomicky konkurenceschopná. *FÓRUM sociální politiky*. 2010, 4, 2, s. 2–8.
- Možný, I. *Rodina a společnost*. Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 978-80-8642-987-8.
- MPSV, Č. Národní koncepce rodinné politiky, [on-line] 2005, [cit. 15.8.2017]. *Dostupné na:* <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125>. a.
- MPSV, Č. Národní zpráva o rodině, [on-line] 2004, [cit. 15. 8. 2017]. *Dostupné na:* <http://www.mpsv.cz/scripts/clanek.asp>. b.
- Murdock, G. P. *Social structure*. Macmillan, 1949.
- Nešetřilová, H. *Statistická analýza výběrových šetření*. Praha: Credit, 93 s, 2002. ISBN 80-213-0865-6.
- Palonciová, E. et al. *Rodinné chování a rodinná politika jako kontext systému denní péče o děti ve Francii a v České republice*. 1. vyd., 95,4 s Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2013. ISBN 978-80-7416-127-8.

- Paloncyová, J. Manželství a nesezdané soužití v České republice a ve Francii: projevy druhého demografického přechodu? 2009, Disertační práce, Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta.
- Perelli-Harris, B. – Sánchez Gassen, N. The reciprocal relationship between the state and union formation across western Europe: Policy dimensions and theoretical considerations. 2010, Max-Planck-Institute for Demographic Research.
- Perelli-Harris, B. et al. The increase in fertility in cohabitation across Europe: Examining the intersection between union status and childbearing. *Rostock, MPIDR Working Paper WP-2009*. 2009, 21.
- Rabušic, L. Value change and demographic behaviour in the Czech Republic. *Czech Sociological Review*. 2001, s. 99–122.
- Rasul, I. Household bargaining over fertility: Theory and evidence from Malaysia. *Journal of Development Economics*. 2008, 86, 2, s. 215–241. ISSN 0304-3878.
- Roubíček, V. *Úvod do demografie*. 1. vyd. Praha: CODEX Bohemia, 1997. ISBN 80-85963-43-4.
- Smock, P. J. – Manning, W. D. – Porter, M. “Everything’s there except money”: How money shapes decisions to marry among cohabitators. *Journal of Marriage and Family*. 2005, 67, 3, s. 680–696.
- Svatošová, L. – Kába, B. *Statistické metody II*. 1. vyd. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2008. ISBN 978-80-213-1736-9.
- Kaa, D. J. Postmodern Fertility Preferences: From Changing Value Orientation to New Behavior. *Population and Development Review*. 2001, 27, s. 290–331. ISSN 0098-7921.
- Vítečková, M. – Klímová, C. J. Destandardizace rodinných drah: rodičovství v nesezdaném soužití jako alternativa i cesta k manželství. *Kontakt*. 2014, 16, 2, s. 138–148.
- Vystoupil, J. – Tarabová, Z. *Základy demografie*. Masarykova univerzita, 2004. ISBN 978-80-210-3617-8.

A Přílohy

Tabulka 18: Sňatky v České republice v letech 1990–2017 – elementární statistiky

Rok	Sňatky	První diference	Koeficient růstu	Tempo růstu
1990	90953	-	-	-
1991	71973	-18980	0,791321	-20,87%
1992	74060	2087	1,028997	2,90%
1993	66033	-8027	0,891615	-10,84%
1994	58440	-7593	0,885012	-11,50%
1995	54956	-3484	0,940383	-5,96%
1996	53896	-1060	0,980712	-1,93%
1997	57804	3908	1,07251	7,25%
1998	55027	-2777	0,951958	-4,80%
1999	53523	-1504	0,972668	-2,73%
2000	55321	1798	1,033593	3,36%
2001	52374	-2947	0,946729	-5,33%
2002	52732	358	1,006835	0,68%
2003	48943	-3789	0,928146	-7,19%
2004	51447	2504	1,051162	5,12%
2005	51829	382	1,007425	0,74%
2006	52860	1031	1,019892	1,99%
2007	57157	4297	1,08129	8,13%
2008	52457	-4700	0,91777	-8,22%
2009	47862	-4595	0,912404	-8,76%
2010	46746	-1116	0,976683	-2,33%
2011	45137	-1609	0,96558	-3,44%
2012	45206	69	1,001529	0,15%
2013	43499	-1707	0,96224	-3,78%
2014	45575	2076	1,047725	4,77%
2015	48191	2616	1,0574	5,74%
2016	50768	2577	1,053475	5,35%
2017	52567	1799	1,035436	3,54%
průměr		-1421,7	0,98224	-1,78%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Tabulka 19: Rozvody v České republice v letech 1990–2017 – elementární statistiky

Rok	Rozvody	První diference	Koeficient růstu	tempo růstu
1990	32055	-	-	-
1991	29366	-2689	0,916113	-8,39%
1992	28572	-794	0,972962	-2,70%
1993	30227	1655	1,057924	5,79%
1994	30939	712	1,023555	2,36%
1995	31135	196	1,006335	0,63%
1996	33113	1978	1,06353	6,35%
1997	32465	-648	0,980431	-1,96%
1998	32363	-102	0,996858	-0,31%
1999	23657	-8706	0,730989	-26,90%
2000	29704	6047	1,255611	25,56%
2001	31586	1882	1,063358	6,34%
2002	31758	172	1,005445	0,54%
2003	32824	1066	1,033566	3,36%
2004	33060	236	1,00719	0,72%
2005	31288	-1772	0,9464	-5,36%
2006	31415	127	1,004059	0,41%
2007	31129	-286	0,990896	-0,91%
2008	31300	171	1,005493	0,55%
2009	29133	-2167	0,930767	-6,92%
2010	30783	1650	1,056637	5,66%
2011	28113	-2670	0,913264	-8,67%
2012	26402	-1711	0,939138	-6,09%
2013	27895	1493	1,056549	5,65%
2014	26764	-1131	0,959455	-4,05%
2015	26083	-681	0,974555	-2,54%
2016	24996	-1087	0,958325	-4,17%
2017	25755	759	1,030365	3,04%
průměr		-233,333	0,995547	-0,45%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Tabulka 20: Průměrný věk při 1. sňatku v České republice v letech 1990–2017 – elementární statistiky

Rok	Průměrný věk při 1. sňatku ženy	První diference	koeficient růstu	
1990	21,4	-	-	-
1991	22,3	0,88	1,041223349	4,12%
1992	22,6	0,25	1,011233934	1,12%
1993	23,2	0,66	1,029437222	2,94%
1994	23,9	0,70	1,030200528	3,02%
1995	24,6	0,66	1,027408032	2,74%
1996	24,9	0,30	1,012121318	1,21%
1997	25,4	0,55	1,022035366	2,20%
1998	25,8	0,34	1,013213312	1,32%
1999	26,2	0,47	1,018092692	1,81%
2000	26,5	0,23	1,008808149	0,88%
2001	26,9	0,43	1,01611506	1,61%
2002	27,3	0,38	1,014137469	1,41%
2003	27,7	0,47	1,017398922	1,74%
2004	28,0	0,24	1,008725793	0,87%
2005	28,1	0,14	1,005029169	0,50%
2006	28,4	0,31	1,011130912	1,11%
2007	28,6	0,12	1,004183921	0,42%
2008	28,8	0,21	1,007345415	0,73%
2009	29,2	0,43	1,015102271	1,51%
2010	29,4	0,20	1,007004901	0,70%
2011	29,6	0,16	1,005608441	0,56%
2012	29,6	0,00	1,00016452	0,02%
2013	29,8	0,24	1,008094497	0,81%
2014	29,8	0,02	1,000832499	0,08%
2015	29,8	-0,01	0,999541076	-0,05%
2016	29,9	0,04	1,001409667	0,14%
2017	29,8	-0,08	0,997380621	-0,26%
	průměr	0,31	1,01	1,23%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Tabulka 21: Odhad strukturálních parametrů ke kvadratické trendové funkci průměrného věku při 1.sňatku u žen

Regression Summary for Dependent Variable: ženy (List1 in snatky_vek)						
R= ,99914586 R2= ,99829244 Adjusted R2= ,99815584						
F(2,25)=7307,9 p<0,0000 Std.Error of estimate: ,11272						
N=28	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(25)	p-value
Intercept			20,93890	0,068759	304,5264	0,000000
t	1,99980	0,034249	0,63811	0,010928	58,3908	0,000000
t^2	-1,06582	0,034249	-0,01138	0,000366	-31,1202	0,000000

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Tabulka 22: Predikce vývoje průměrného věku žen při 1.sňatku na roky 2018–2020

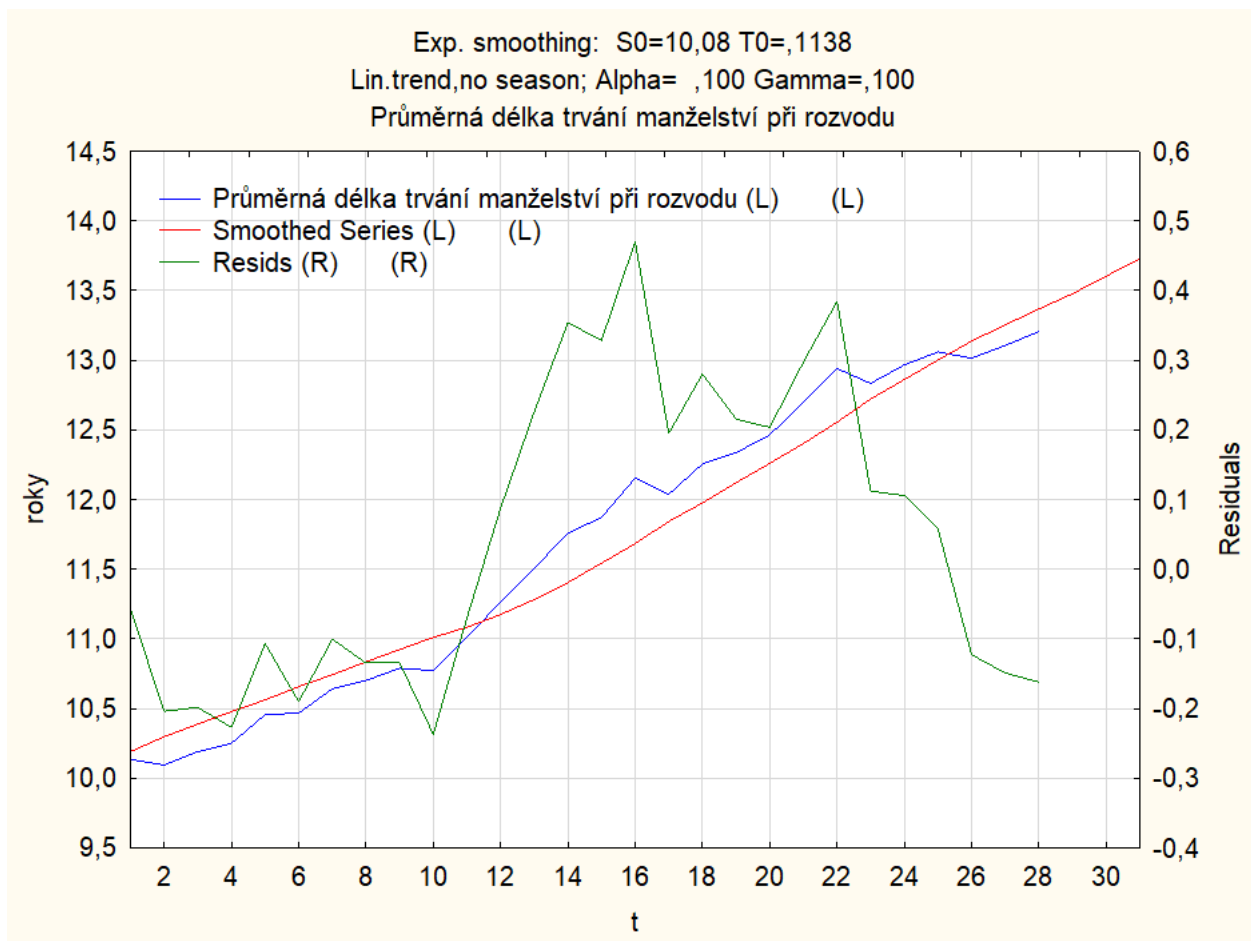
Predicting Values for (List1 in snatky_vek) variable: ženy			
Variable	b-Weight	Value	b-Weight * Value
t	0,638114	29,0000	18,50531
t^2	-0,011381	841,0000	-9,57120
Intercept			20,93890
Predicted			29,87301
-95,0%CL			29,73139
+95,0%CL			30,01462

Predicting Values for (List1 in snatky_vek) variable: ženy			
Variable	b-Weight	Value	b-Weight * Value
t	0,638114	30,0000	19,1434
t^2	-0,011381	900,0000	-10,2427
Intercept			20,9389
Predicted			29,8397
-95,0%CL			29,6772
+95,0%CL			30,0021

Predicting Values for (List1 in snatky_vek) variable: ženy			
Variable	b-Weight	Value	b-Weight * Value
t	0,638114	31,0000	19,7815
t^2	-0,011381	961,0000	-10,9369
Intercept			20,9389
Predicted			29,7835
-95,0%CL			29,5984
+95,0%CL			29,9686

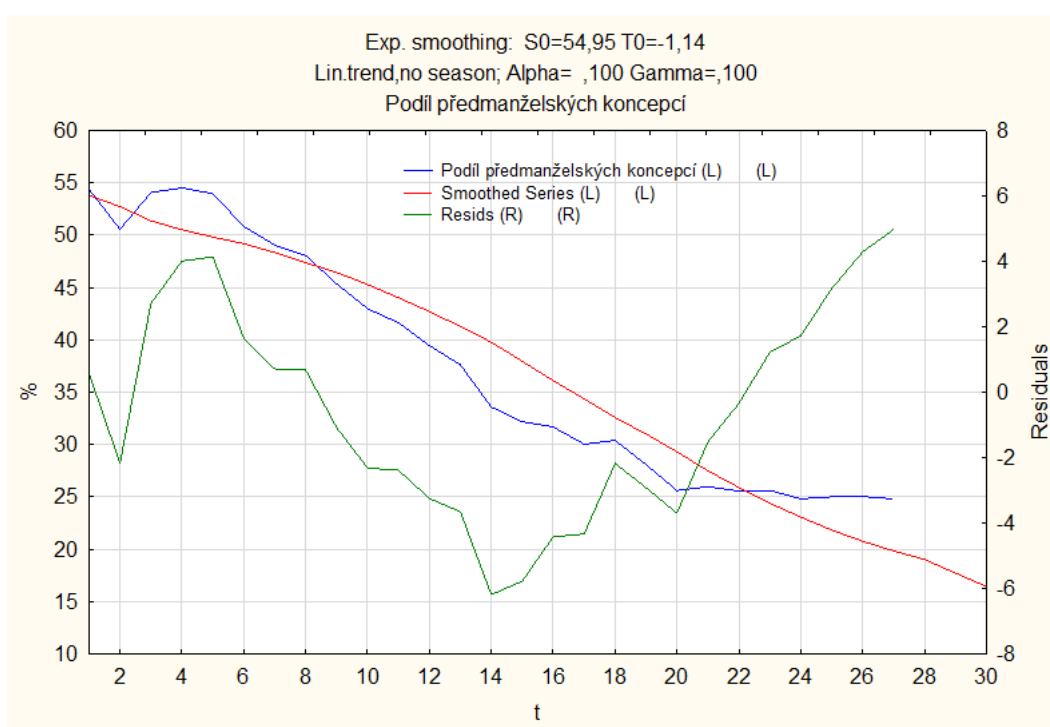
Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Obrázek 15: Exponenciální vyrovnávání časové řady délky trvání manželství při rozvodu a predikce

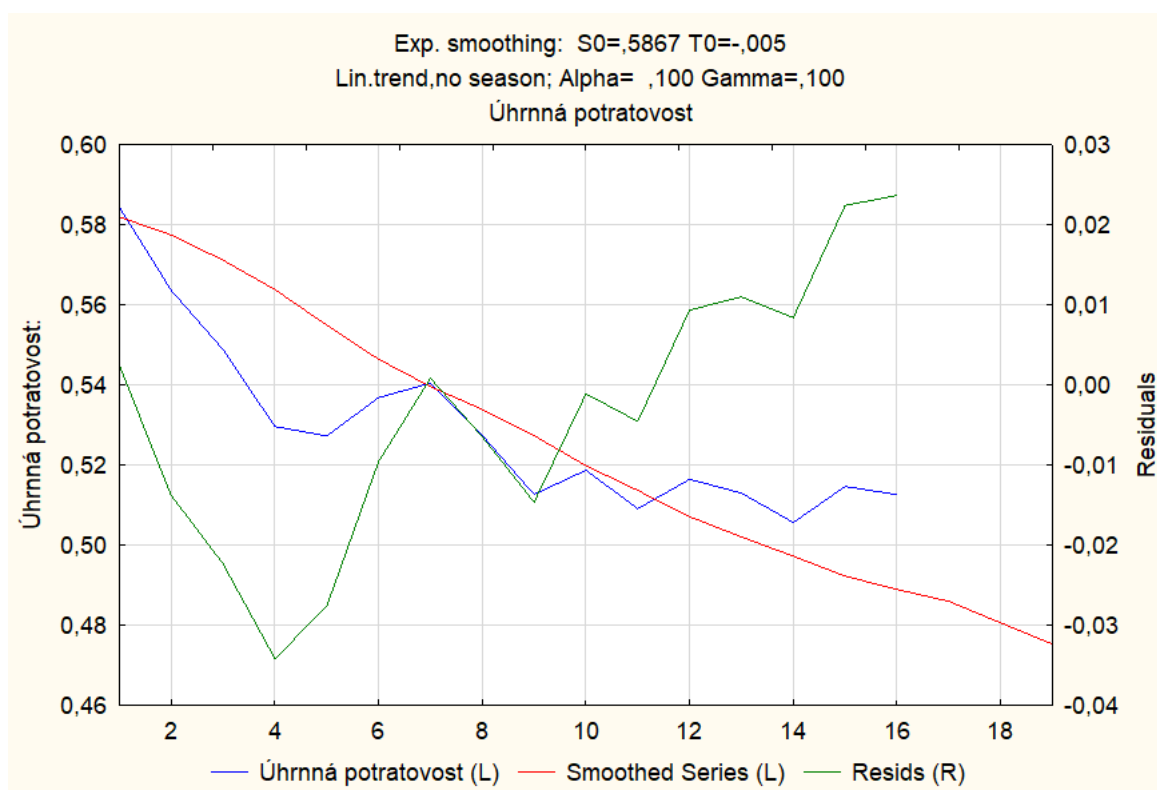
Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Obrázek 16: Exponenciální vyrovnávání časové řady podílu předmanželských koncepcí a predikce

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Obrázek 17: Exponenciální vyrovnávání časové řady potratovosti a predikce

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Tabulka 23: Parametry kvadratické trendové funkce průměrného věku matek

Regression Summary for Dependent Variable: Průměrný věk matek (List1 in vek_matek) R= ,99520820 R2= ,99043936 Adjusted R2= ,98967451 F(2,25)=1294,9 p<0,0000 Std.Error of estimate: ,19143						
N=28	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(25)	p-value
Intercept			23,80977	0,116771	203,9022	0,000000
t	1,657370	0,081040	0,37956	0,018559	20,4514	0,000000
t^2	-0,697081	0,081040	-0,00534	0,000621	-8,6017	0,000000

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Tabulka 24: Predikce průměrného věku matek na roky 2018–2020

Predicting Values for (List1 in vek_matek) variable: Průměrný věk matek			
Variable	b-Weight	Value	b-Weight * Value
t	0,379560	29,0000	11,00724
t^2	-0,005342	841,0000	-4,49277
Intercept			23,80977
Predicted			30,32424
-95,0%CL			30,08375
+95,0%CL			30,56473

Predicting Values for (List1 in vek_matek) variable: Průměrný věk matek			
Variable	b-Weight	Value	b-Weight * Value
t	0,379560	30,0000	11,38680
t^2	-0,005342	900,0000	-4,80796
Intercept			23,80977
Predicted			30,38861
-95,0%CL			30,11276
+95,0%CL			30,66447

Predicting Values for (List1 in vek_matek) variable: Průměrný věk matek			
Variable	b-Weight	Value	b-Weight * Value
t	0,379560	31,0000	11,76636
t^2	-0,005342	961,0000	-5,13383
Intercept			23,80977
Predicted			30,44230
-95,0%CL			30,12795
+95,0%CL			30,75665

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Tabulka 25: Procentuální podíl dětí narozených mimo manželství v České republice v letech 1990–2017 – elementární charakteristiky

Rok	Podíl živě narozených mimo manželství	První diference	Koeficient růstu	Tempo růstu
1990	8,5528936	-	-	-
1991	9,820337987	1,267444387	1,148188958	14,82
1992	10,68813935	0,867801366	1,08836777	8,84
1993	12,66102045	1,972881097	1,184586019	18,46
1994	14,54977059	1,888750142	1,14917835	14,92
1995	15,55407557	1,004304977	1,069025485	6,90
1996	16,90290339	1,34882782	1,08671861	8,67
1997	17,78682286	0,88391947	1,052293943	5,23
1998	19,00811841	1,221295547	1,06866294	6,87
1999	20,59438254	1,58626413	1,083451928	8,35
2000	21,77098229	1,176599753	1,057132072	5,71
2001	23,45367359	1,682691303	1,077290555	7,73
2002	25,28290906	1,829235466	1,077993559	7,80
2003	28,51363612	3,230727061	1,127783043	12,78
2004	30,55271134	2,039075216	1,071512283	7,15
2005	31,7079375	1,155226165	1,037810921	3,78
2006	33,31632508	1,608387582	1,050725077	5,07
2007	34,49036918	1,174044097	1,035239304	3,52
2008	36,34440077	1,854031588	1,053755052	5,38
2009	38,82955352	2,485152751	1,068377871	6,84
2010	40,25846543	1,428911905	1,036799597	3,68
2011	41,79603029	1,537564867	1,038192337	3,82
2012	43,36870027	1,572669973	1,037627257	3,76
2013	44,96444998	1,595749716	1,036794963	3,68
2014	46,66575642	1,701306436	1,037836701	3,78
2015	47,82781409	1,162057674	1,024901722	2,49
2016	48,58116684	0,753352751	1,015751352	1,58
2017	49,02845155	0,447284711	1,009206957	0,92
	průměr	1,50	1,07	6,68

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Tabulka 26: Parametry lineární trendové funkce podílu živě narozených dětí mimo manželství

Regression Summary for Dependent Variable: mimo manželství (List1 in mimo_manželství)						
R= ,99776364 R2= ,99553228 Adjusted R2= ,99536044						
F(1,26)=5793,5 p<0,0000 Std.Error of estimate: ,90149						
N=28	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(26)	p-value
Intercept			5,753843	0,350069	16,43630	0,000000
t	0,997764	0,013109	1,605330	0,021091	76,11519	0,000000

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Tabulka 27: Predikce podílu živě narozených dětí mimo manželství

Predicting Values for (List1 in mimo_manželství) variable: mimo manželství			
Variable	b-Weight	Value	b-Weight * Value
t	1,605330	29,00000	46,55458
Intercept			5,75384
Predicted			52,30843
-95,0%CL			51,58885
+95,0%CL			53,02801

Predicting Values for (List1 in mimo_manželství) variable: mimo manželství			
Variable	b-Weight	Value	b-Weight * Value
t	1,605330	30,00000	48,15991
Intercept			5,75384
Predicted			53,91376
-95,0%CL			53,15601
+95,0%CL			54,67150

Predicting Values for (List1 in mimo_manželství) variable: mimo manželství			
Variable	b-Weight	Value	b-Weight * Value
t	1,605330	31,00000	49,76525
Intercept			5,75384
Predicted			55,51909
-95,0%CL			54,72265
+95,0%CL			56,31553

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Tabulka 28: Parametry lineární trendové funkce naděje dožití žen

Regression Summary for Dependent Variable: naděje dožití ženy (List1 in nadeje_doziti)						
R= ,99510026 R2= ,99022453 Adjusted R2= ,98984855						
F(1,26)=2633,7 p<0,0000 Std.Error of estimate: ,19969						
N=28	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(26)	p-value
Intercept			75,45266	0,077544	973,0252	0,000000
t	0,995100	0,019390	0,23976	0,004672	51,3198	0,000000

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Tabulka 29: Predikce naděje dožití žen v letech 2018–2020

Predicting Values for (List1 in nadeje_doziti) variable: naděje dožití ženy			
Variable	b-Weight	Value	b-Weight * Value
t	0,239759	29,00000	6,95300
Intercept			75,45266
Predicted			82,40567
-95,0%CL			82,24627
+95,0%CL			82,56506

Predicting Values for (List1 in nadeje_doziti) variable: naděje dožití ženy			
Variable	b-Weight	Value	b-Weight * Value
t	0,239759	30,00000	7,19276
Intercept			75,45266
Predicted			82,64543
-95,0%CL			82,47758
+95,0%CL			82,81327

Predicting Values for (List1 in nadeje_doziti) variable: naděje dožití ženy			
Variable	b-Weight	Value	b-Weight * Value
t	0,239759	31,00000	7,43252
Intercept			75,45266
Predicted			82,88518
-95,0%CL			82,70876
+95,0%CL			83,06160

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Tabulka 30: Kontingenční tabulka – Rozdělení četností odpovědí na názor na interrupci ve vztahu s věkem

Summary Frequency Table (V1805_F1) Table: Názor na interrupci(5) x Věk(4)					
Názor na interrupci	Věk 15 - 29	Věk 30 - 44	Věk 45 - 59	Věk 60+	Row Totals
Žena má právo se rozhodnout	165	212	169	167	713
Jen ze zdravotních a sociálních důvodů	21	46	47	73	187
Jen v případě ohrožení života	11	14	19	21	65
Zakázána	1	0	6	7	14
Neví	11	7	1	7	26
All Grps	209	279	242	275	1005

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSDA, výzkum Naše společnost

Tabulka 31: Statistiky pro hodnocení závislosti s přehledem testovacích kritérií a charakteristik míry závislosti – Názor na interrupci(4) vs. věk(4) (V1805_F1)

Statistic	Chi-square	df	p
Pearson Chi-square	43,316 55	df=9	p=0,000000
M-L Chi-square	45,336 28	df=9	p=0,000000
Phi	0,207 61		
Contingency coefficient	0,203 27		
Cramer's V	0,119 86		

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSDA, výzkum
Naše společnost

Tabulka 32: Rozdělení názorů na výchovu jednoho rodiče podle pohlaví (Jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře)

pohlaví	muži	ženy	celkově
rozhodně souhlasí	15,40%	22,60%	19,10%
spíše souhlasí	25,40%	34,60%	30,10%
ani souhlas ani nesouhlas	22,90%	19,80%	21,30%
spíše nesouhlasí	24,10%	16,20%	20,00%
rozhodně nesouhlasí	9,70%	5,50%	7,60%
neví	2,40%	1,30%	1,90%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSDA, výzkum
Naše společnost

Tabulka 33: Rozdělení názoru – „Rodiče nemusejí být manželé podle věku“

věk	15–29	30–44	45–59	60+	celkově
rozhodně souhlasí	23,10%	21,30%	14,60%	12,10%	17,60%
spíše souhlasí	37,10%	32,50%	28,50%	24,60%	30,40%
ani souhlas ani nesouhlas	23,10%	26,40%	31,00%	34,90%	29,10%
spíše nesouhlasí	9,00%	11,60%	17,20%	19,20%	14,40%
rozhodně nesouhlasí	4,50%	6,90%	7,10%	7,10%	6,50%
neví	3,20%	1,40%	1,70%	2,10%	2,10%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSDA, výzkum Naše společnost

Tabulka 34: Rozdělení názorů na postoje k rodině: „Manželství je zbytečné“ podle pohlaví v letech 2003, 2009, 2017

rok	postoj	muži	ženy
2003	rozhodně souhlasí	2,7	1,6
	spíše souhlasí	4,3	3,8
	ani souhlas ani nesouhlas	20,3	19,4
	spíše nesouhlasí	31,8	28,7
	rozhodně nesouhlasí	36,1	41,8
	neví	4,8	4,7
2009	rozhodně souhlasí	3,2	2,6
	spíše souhlasí	8,5	6,4
	ani souhlas, ani nesouhlas	26,9	22,6
	spíše nesouhlasí	28,8	29,9
	rozhodně nesouhlasí	27,6	36,1
	neví	5,1	2,6
2017	rozhodně souhlasí	6,8	3,1
	spíše souhlasí	8,6	6,2
	ani souhlas ani nesouhlas	27,9	25,9
	spíše nesouhlasí	27,8	27,7
	rozhodně nesouhlasí	22,6	33,3
	neví	6,3	3,8

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSDA, výzkum Naše společnost